

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

БУДАНОВА ЛІАНА ГЕОРГІЇВНА

УДК 615.1:378.4:37.015:37.026 (4-11)

***ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНИХ
ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ФАРМАЦІЯ»
В УНІВЕРСИТЕТАХ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ***

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Золотухіна Світлана Трохимівна,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ваховський Леонід Цезаревич,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, директор інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук;

доктор педагогічних наук, професор
Малихін Олександр Володимирович,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу;

доктор педагогічних наук, професор
Осадченко Інна Іванівна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту.

Захист відбудеться *4 квітня 2017 року* о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29, ауд. 216

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. № 214-Б).

Автореферат розісланий *2 березня 2017 року*.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Освіта і наука, як провідні галузі розвитку суспільства, є найголовнішим національним капіталом, який повинен посісти пріоритетне місце в політиці держави та інтересів громадянського суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законами України «Про освіту» (1996), «Про вищу освіту» (2014), Національною доктриною розвитку освіти у ХХІ столітті (2002), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України. Успішність України, конкурентоспроможність економіки та добробут її громадян дедалі більше залежать від якісної освіти, яка є національним пріоритетом.

Інструментом інформаційного забезпечення управління якістю підготовки майбутніх фахівців, зокрема з фармацевтичної галузі, є моніторинг. Актуальність проблеми моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» обумовлено низкою чинників.

По-перше, здоров'я української нації є запорукою добробуту та процвітання держави й людства, що вимагає високого рівня якості підготовки сучасного фахівця фармацевтичної галузі. Фармація, як і медицина, належить до стародавніх спеціальностей. Накопичений упродовж тисячоліть досвід лікування та лікознавства є важливою складовою боротьби цивілізації за існування у різних соціальних умовах. У період розбудови державності головним завданням вітчизняної фармації є забезпечення пацієнтів безпечними та доступними лікарськими засобами. Завдяки зусиллям фармацевтів розробляються й упроваджуються нові технології та нові види продукції, підвищується конкурентоспроможність вітчизняних ліків на світовому ринку. Давньоіндійська мудрість точно відображає головні морально-етичні цінності фармацевта: «У руках неосвіченої людини ліки – це отрута і за своєю дією їх можна порівняти з ножем, вогнем або світлом. У руках же людей освічених, ліки уподібнюються напою безсмертя». В умінні надати психологічну підтримку, зрозуміти потреби пацієнта, бачити у відвідувачі аптеки насамперед людину, яка потребує допомоги, полягає місія сучасного фармацевта.

По-друге, до першочергових завдань у сфері вищої фармацевтичної освіти належить необхідність запровадження нових механізмів розвитку освіти та моніторингу якості освіти, заснованого на науковому підході до аналізу проблем та оперуванні достовірною статистичною інформацією. За таких умов формування нової моделі фармацевтичної освіти визначає принципово нові вимоги до процесу підготовки висококваліфікованих фармацевтичних працівників, компетентних у питаннях передових досягнень світової науки та здатних критично мислити і самостійно застосовувати набуті знання.

Широке впровадження моніторингу якості навчальних досягнень студентів дозволяє забезпечити кожного студента інформацією про стан його професійної підготовки, надати допомогу відповідно до їхніх здібностей та потреб, будувати й удосконалювати навчально-виховний процес, прогнозувати розви-

ток системи освіти і створювати умови здобуття якісної вищої освіти, зокрема фармацевтичної. Водночас моніторинг допомагає з'ясувати ступінь досягнення мети освітнього процесу, існування позитивної динаміки в розвитку студента порівняно з попередніми результатами моніторингових досліджень, співвідношення рівня складності навчального матеріалу й можливостей студента.

По-третє, імплементація моніторингу якості вищої освіти має вирішальне значення для успішного розвитку будь-якої країни. Глибоке вивчення закордонного досвіду проведення моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів зумовлено нагальною вимогою часу – потребою вийти на вищий світовий рівень розвитку фармацевтичного сектора й успішно використовувати раціональні й оптимальні результати досягнень, які здобула світова освітня практика в процесі будівництва національної фармацевтичної освіти.

Близьким для України є досвід східноєвропейських країн (Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та Чехії), які вже багато років розвиваються в умовах ринкової економіки, налагоджуючи форми співпраці у межах «загальноєвропейського дому» та інтегруючи багатокладну економіку у світовий ринок. Поняття Східної Європи виникло на початку холодної війни в 1948 році. Термін «Східна Європа» мав як політичний, так і географічний характер. Символічним кордоном між Західною та Східною Європою була Берлінська стіна. Після закінчення холодної війни у 1989 році поняття «Східна Європа» з кожним роком дедалі більше набуває географічного значення. Україну у світі вважають також країною Східної Європи.

Отже, цілком закономірно, що досвід східноєвропейських країн щодо професійної підготовки фармацевтичних кадрів становить значний інтерес для вітчизняних педагогів, учених. Так, східноєвропейська й українська моделі професійної підготовки майбутніх фармацевтів мають багато спільних і відмінних рис, зумовлених історично сформованими традиціями, особливостями національного, соціально-економічного, духовного розвитку держав, концептуальних засад освітньої політики. Наприкінці ХХ століття у країнах Східної Європи були розроблені основні принципи нової системи вищої освіти, реалізація яких дозволяє оперативно й гнучко реагувати на локальні і державні потреби, передбачати та враховувати зміни в економіці та суспільному житті, відтворювати в змісті підготовки фармацевтичних кадрів рівень розвитку новітніх технологій, забезпечувати потреби й можливості професійної кар'єри для всіх вікових категорій, створювати однакові умови для отримання й продовження освіти незалежно від статі, національності, віросповідання тощо.

Характеристика системи проведення моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи вимагає вивчення рівня і стану професійної підготовки майбутніх фармацевтів країн Східної Європи; розгляду особливостей проведення моніторингу навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи; аналізу організаційно-педагогічних умов, що сприяють якісній підготовці конкурентоспроможних фармацевтичних працівників у країнах Східної Європи.

По-четверте, аналіз педагогічної, психологічної та філософської наукової літератури свідчить про те, що досліджувана проблема розглядається вченими з різних поглядів. Так, у науковій літературі відображено результати багатоаспектних досліджень, предметом та об'єктом яких були моніторинг якості освіти, діагностика професійних знань, професійна підготовка фармацевтичних кадрів за кордоном та в Україні. У розвиток теорії і практики педагогічних вимірювань зробили внесок закордонні вчені, а саме: J. Arter, D. Bateson, P. Black, B. Bloom, R. Gagne, R. Hambleton, J. Hornke, D. Inouye, C. Jensema, J. Keeves, T. Kelley, G. Kingsbury, R. Linn, B. Lingard, F. Lord, J. Millman, L. Nauels, R. Owen, K. Patience, G. Rasch, M. Reckase, J. Spray, H. Swaminathan, G. Vilmut, M. Waters, D. Weiss, R. Wood, D. Wiliam, A. Zara. Теорію професійної освіти висвітлено у працях як зарубіжних, так і українських педагогів: R. Epstein, E. Hundert, А. Алексюк, В. Бондар, С. Гончаренко, М. Євтух, П. Лузан, І. Осадченко, Н. Ничкало, Л. Штефан та ін.; способи оцінювання якості навчання і виховання розкрито в наукових працях В. Безпалько, Т. Бордовського, О. Василенко, Б. Гаєвського, Л. Даниленко, Г. Єльнікової, Т. Єсенкова, Ю. Конаржевського, О. Майорова, В. Маслової, О. Матвеева, В. Новак, Г. Сиротинко, Н. Тализіної, Т. Шамової, В. Якуніна та ін.; процес засвоєння знань і формування вмінь у вищій та загальноосвітній школі досліджували А. Алексюк, В. Андреев, Ю. Бабанський, В. Безпалько, В. Бондар, Н. Волкова, В. Галузинський, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Краєвський, Н. Мойсеюк, Н. Нікітіна, В. Онищук, І. Підласий, О. Савченко, В. Сластьонін, М. Сметанський, А. Хуторський, Г. Цехмістрова та ін.; критеріальний апарат оцінювання якості навчальних досягнень визначають О. Абдуліна, В. Безпалько, С. Вітвицька, А. Верхола, В. Гузеєв, В. Кальней, М. Корольова, Н. Кузьміна, Н. Романкова, С. Шишов, В. Якунін.

Моніторинг якості професійної підготовки фармацевта розглядають С. Anderson, J. Atkinson, M. Beauchesne, I. Bates, D. Beck, L. Benet, R. Cipolle, C. Laurier, P. Morley, M. Robertson, R. Rouleau, T. De Silva, P. Spivey, L. Strand, І. Булах, Д. Волох, В. Георгіянць, Б. Громовик, Б. Зименківський, Л. Кайдалова, А. Котвіцька, В. Толочко, В. Черних; окремі аспекти підготовки фахівців для фармацевтичної галузі Східної Європи в сучасних умовах піднято в працях J. Atkinson, V. Petkova, M. Polasek, G. Soos, S. Polak, C. Mircioiu, J. Kyselovic. У вітчизняній науці знайшли розкриття: освітній моніторинг в загальноосвітніх навчальних закладах (А. Вілохін, О. Гірний, О. Дем'яненко, О. Локшина, В. Лунячек, А. Орлов, З. Рябова, С. Шишов та ін.); особливості моніторингу вищого навчального закладу (Н. Байдацька, А. Белкін, Г. Красильникова, Т. Лукіна, О. Малихін, М. Мартиненко та ін.); суть і поняття педагогічного моніторингу (В. Биков, Н. Вербицька, Є. Заїка, Н. Морзе та ін.); теорія педагогічних систем і проблем організації навчально-виховного процесу у вищій школі (С. Ebby, B. Lingard, P. Sirinides, J. Supovitz, Л. Ваховський, Н. Волкова, С. Гончаренко, С. Золотухіна, О. Іонова, В. Краєвський, М. Лазарєв, І. Лернер, В. Лозова, Т. Сущенко та ін.); зміст навчання (J. Kusek, H. Freiberg, C. Rogers, Z. Rist, О. Коваленко та ін.).

Однак вивчення вищезазначених наукових праць засвідчило відсутність спеціального дослідження з проблеми моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у країнах Східної Європи.

По-п'яте, актуальність вивчення проблеми дослідження посилюється потребою розв'язання наявних *суперечностей* на рівні мети між:

- нагальною потребою суспільства в підготовці фармацевтичних працівників – професіоналів, здатних до глибокого розуміння проблем і ключових тенденцій розвитку системи охорони здоров'я, застосування широкого спектра вмій і навичок, необхідних для упровадження змін у фармацевтичному секторі, і недостатнім рівнем адаптації фармацевтичної освіти України до рівня розвинених країн Європи, яка орієнтується на особистісно-професійний розвиток майбутніх фармацевтів;

- об'єктивною потребою розробки проблеми моніторингу якості професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного сектора та її недостатнім науковим обґрунтуванням;

- нагальною потребою застосування сучасних інноваційних методів і форм проведення моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» та переважанням у практичній діяльності традиційних підходів до дидактичної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України;

на рівні змісту між:

- існуючою системою здійснення діагностики навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у країнах Східної Європи та її ситуативним упровадженням у широку сучасну практику вітчизняної фармацевтичної освіти;

- накопиченим досвідом організації та проведення моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи й відсутністю його узагальнення та систематизації в сучасних умовах.

Ураховуючи актуальність визначеної проблеми та потреби сучасного ринку в компетентних працівниках фармацевтичного сектора, недостатність теоретичного і практичного розроблення проблеми, а також необхідність усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Відображений у роботі напрям дослідження відповідає державній політиці України, спрямованій на зміцнення здоров'я українського населення та забезпечення професійної підготовки сучасного фармацевта. Дисертацію виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Підвищення ефективності педагогічного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (Державний реєстраційний номер 0111U008800). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 6 від 16.12.2014) й погоджено в Раді з координації наукових

досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 1 від 27.01.2015 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні дидактичних засад моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників у вищих навчальних закладах країн Східної Європи для імплементації інноваційних ідей до національної системи фармацевтичної освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні **завдання**:

1. Схарактеризувати наукові підходи дослідження моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у країнах Східної Європи.

2. Визначити і розкрити дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи.

3. На основі вивчення, аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень у галузі дидактики, педагогіки, філософії встановити внесок зарубіжних та вітчизняних науковців у розробку досліджуваної проблеми теорії і практики.

4. З'ясувати особливості професійної підготовки студентів у системі вищої фармацевтичної освіти країн Східної Європи.

5. Узагальнити досвід проведення зовнішнього та внутрішнього моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників Східної Європи.

6. Виявити і схарактеризувати тенденції проведення моніторингу якості професійної підготовки студентів спеціальності «Фармація» в університетах Східної Європи і здійснити порівняльний аналіз моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників Східної Європи і України.

7. Підготувати й упровадити у навчальний процес Національного фармацевтичного університету та фармацевтичних факультетів ВНЗ України науково-методичне забезпечення організації моніторингу якості фармацевтичної освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка студентів за спеціальністю «Фармація» у вищих навчальних закладах Східної Європи.

Предмет дослідження – дидактичні засади моніторингу навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи.

Провідна ідея концепції дослідження полягає у здійсненні порівняльного аналізу організації та проведення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у країнах Східної Європи, який може стати надійним орієнтиром на шляху реформування української вищої фармацевтичної освіти.

Моніторинг якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» є одним із ефективних засобів освітнього моніторингу. Запровадження його в систему фармацевтичної освіти України спроможне забезпечити об'єктивне вимірювання навчальних досягнень майбутніх фармацевтів, їх належну сертифікацію, сприяти удосконаленню професійної підготовки за умов узгодження із запитами ринку праці та сучасними європейськими стандартами підготовки фармацевтичних працівників та інтеграції національної системи фар-

мацевтичної освіти до загальноєвропейського освітнього простору. Науково вивірене застосування моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в Україні на засадах демократичності, гуманності, прозорості вимагає не прямого запозичення досвіду країн Східної Європи, а творчого аналізу й адаптації до національної системи фармацевтичної освіти.

Методологічною основою моніторингу є: діалектична єдність загального, особливого та окремого у педагогічній діяльності, концептуальні положення філософії, психології, педагогіки про людину як найвищу цінність суспільства, про її активність, яка має великі можливості для саморозвитку в процесі взаємодії з навколишнім світом, психологічну стратегію мотивації діяльності; а також акмеологічний, аксіологічний, деонтологічний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, синергетичний, системний, суб'єктно-об'єктний підходи до процесу проведення оцінювання якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників; положення чинних нормативних документів щодо вищої фармацевтичної освіти країн Східної Європи та України.

У сучасних умовах реформування вищої фармацевтичної освіти якість підготовки фахівців фармацевтичної галузі потребує постійного удосконалення, оскільки у суспільстві відбувається зміна пріоритетів і соціальних цінностей. Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних **методів**, а саме: *теоретичний, контент-аналіз* – для вивчення автентичних джерел, офіційних документів країн Східної Європи з питань навчально-виховного процесу на фармацевтичних факультетах, матеріалів теоретичних досліджень й аналітичного опрацювання джерел дослідження для обґрунтування теоретичних і методологічних засобів моніторингу навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи; *історичний* – для визначення ступеня наукового осмислення, аналізу особливостей розвитку фармацевтичної освіти в країнах Східної Європи та України в динаміці; *проблемно-хронологічний* – для аналізу теоретичних проблем і узагальнення досвіду результативності системи проведення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у східноєвропейських країнах та України; *порівняння* – для проведення порівняльного аналізу внутрішнього та зовнішнього діагностування навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» та систематизації й класифікації існуючих систем оцінювання навчальних досягнень майбутніх працівників фармацевтичної галузі у країнах Східної Європи та України; *узагальнення, систематизації даних* – для визначення тенденцій професійної підготовки студентів за спеціальністю «Фармація» у східноєвропейських країнах та України; *математичні* – для аналізу, обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Джерельна база дослідження. Для аналізу проблеми дослідження автором опрацьовано: автентичні джерела, фундаментальні наукові праці вітчизняних та закордонних учених з педагогіки, теорії та історії фармацевтичної освіти, енциклопедичні видання зарубіжних країн та України, підручники, навчальні посібники, монографії, статті, довідникові, документальні видання, дисертації, ресурси Internet і безпосередньо зібрана автором інформація;

законодавчі й нормативно-правові акти, положення країн Східної Європи, України, які регламентують організацію навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, навчальні плани спеціальності «Фармація» східноєвропейських країн, належну якість фармацевтичних послуг, продуктів фармацевтичного виробництва згідно з міжнародними стандартами (GLP, GMP, GCP, GDR, GSP, GPP і міжнародних стандартів якості серії ISO), Директиву ЄС 2005/36/ЄС, Директиву ЄС 85/432/ЄС, Євростат Медичний персонал – фармацевти (ISCO-08 Код: 2262), Health Policy and European Union Enlargement, Study of regulatory restrictions in the field of pharmacies. Main report, The health system and policy monitor: regulation in European Region, Law on Higher Education, Pharmaceutical Law (Journal of Laws from 2008, No. 45, item 271), Pharmaceutical legislation and regulation, Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 226 «Фармація», Закон України «Про вищу освіту», Концепцію розвитку освіти України на період 2015-2025 років, накази Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, нормативно-директивні документи МОЗ України, Концепцію розвитку фармацевтичної освіти;

матеріали національних та міжнародних організацій, фондів із питань фармацевтичної освіти: UCSF Library, Pharmacy eResources: Quick Links, UConn Pharmacy Library, Pharmacy Wikipedia, Encyclopedia Britannica, Pharmaceutical Sciences Encyclopedia: Drug Discovery, Development, and Manufacturing; Національної бібліотеки НАН України імені В.І. Вернадського, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського;

статистичні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях, статистичну звітність фармацевтичних факультетів, міжнародних фармацевтичних організацій: Pharmaceutical Workforce Development Goals (2016), Global Vision for Education and Workforce (2016), Advanced Practice and Specialisation in Pharmacy: Global Report (2015), Global Pharmacy Workforce Intelligence Trends Report (2015), Interprofessional Education in a Pharmacy Context: Global Report (2015), Key findings of the FIP Interprofessional Education in a Pharmacy: Global Report for FIP members and stakeholders (2015), Accreditation Council for Pharmacy Education (2015), Continuing Professional Development/Continuing Education in Pharmacy: Global Report (2014), Quality Assurance of Pharmacy Education: the FIP Global Framework. 2nd Edition (2014), Pharmacy education and training in Bulgaria (2014), Pharmacy education and training in Poland (2014), Pharmacy education and training in Hungary (2014), Pharmacy education and training in Romania (2014), Pharmacy education and training in Czech Republic (2014), The 2014 Pharmine report on pharmacy and pharmacy education in the European Union (2014), PHARMINE projects (2005 – 2014), European Commission, Advisory Committee on Pharmaceutical Training – Report on Recommendation on the in-service training of Pharmacists (2010), Accreditation Standards and Guidelines for the Professional Program in Master of Pharmacy Degree (2007), Pharmaceuticals and the Internet: Drug Regulatory Authorities' Perspective: Meeting Report (2001), тощо;

періодичні видання: Journal of Pharmaceutical Education, Pharmacy Education Journal, Journal of Pharmacy Education and Practice, Journal of Pharmaceutical Care & Health Systems, Journal of Community Medicine & Health Education, Journal of Health Education Research & Development, Pharmacy Education & Practice Journal, Currents in Pharmacy Teaching and Learning, Journal of Pharmaceutical Education and Research, Journal of Advanced Pharmacy Education & Research, «Фармаком», «Вісник фармації», «Еженедельник АПТЕКА», «Клінічна фармація», «Фізіологічно активні речовини», «Журнал органічної та фармацевтичної хімії», «Ліки України», «Провізор», «Дайджест», «Юридические аспекты в фармации» «Микстура», «Аптека Галицька», «Фармацевт-практик», «Косметологія і ароматологія», «Аптечный аудит».

Такий підхід до вибору джерел і джерелознавчих матеріалів сприяв всебічному, об'єктивному одержанню наукової інформації та її подальшому порівнянню й узагальненню.

Наукова новизна і теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- визначено і розкрито дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи: мета, завдання, функції, засоби отримання і обробки інформації, засоби, які інтегрують дії учасників моніторингу, його етапи і специфіку;

- встановлено внесок зарубіжних науковців (А. Birnbaum, D. Casley, K. Kumar, E. Hewitt, J. Hopkins, S. Kiesler, E. Posavac та ін.) у розробку досліджуваної проблеми, а саме: розкриття суті основних дефініцій дослідження: «моніторинг», «діагностика», «оцінювання», «контроль», «освітній моніторинг», «педагогічний моніторинг», «якість», «якість освіти», «якість навчальних досягнень»; визначення ролі і значення моніторингу у фармацевтичній галузі, його *видів* (автомоніторинг, багаторівневий, внутрішній моніторинг, зовнішній моніторинг, динамічний моніторинг, комп'ютерний моніторинг, макромоніторинг, мікромоніторинг, моніторинг діяльності, моніторинг загальноосвітньої підготовки студентів, моніторинг з інформаційним забезпеченням, моніторинг результативності навчального процесу, психолого-педагогічний, професіографічний моніторинг, соціально-педагогічний, статичний моніторинг, управлінський моніторинг); з'ясування *функцій* (аналітико-інформаційна, діагностична, прогностична, коригувальна, мотиваційна, навчальна, розвивальна і виховна), *принципів* (безперервності, науковості, прогностичності, об'єктивності, систематичності) і обґрунтування *етапів* проведення моніторингу (нормативно-установчий, аналітико-інформаційний, прогностичний, діяльнісно-технологічний, уточнювальний, підсумковий);

- узагальнено досвід проведення та організації моніторингу якості навчальних досягнень студентів фармацевтичного спрямування в університетах країн Східної Європи: з'ясування механізму діагностування рівня професійної підготовки фахівців, що передбачає вироблення загальних підходів і стандартів щодо професійної підготовки студентів спеціальності «Фармація», поширення передових ідей і методик проведення моніторингу навчальних досягнень май-

бутніх фармацевтів; встановлення рівнів, за якими проводиться моніторинг якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів (локальний, муніципальний, регіональний, державний, міжнародний); характеристика навчально-методичного забезпечення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних кадрів, яке містить стандарт – Євростат Медичний персонал – фармацевти (ISCO-08 Код: 2262), підручники, навчально-методичні посібники, практикуми, методичні рекомендації, навчальні програми з кожної дисципліни, тексти лекцій, матеріали та завдання для самостійної роботи студентів, тематику науково-дослідних завдань, завдання для практики; тести для контролю рівня навчальних досягнень студентів, тематику науково-дослідних робіт; визначення організаційно-педагогічних умов, які активізують професійне зростання, формування професійних знань, умінь та навичок майбутніх фармацевтів і створюють якісне середовище для організації навчального процесу на фармацевтичних факультетах, зумовлюють проведення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників на належному рівні (створення позитивної мотивації, послідовність проведення, залучення студентів, практикуючих фармацевтів, формування у студентів моральних цінностей відповідно GPEP та GxP);

– проаналізовано особливості професійної підготовки студентів спеціальності «Фармація» вищих навчальних закладів Східної Європи на організаційному, навчально-методичному, навчально-професійному рівнях;

– здійснено порівняльний аналіз тенденцій проведення моніторингу якості професійної підготовки майбутніх фармацевтичних працівників Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та Чехії згідно з положеннями Болонської декларації та Директиви 2005/36/ЄС у системі фармацевтичної освіти;

уточнено комплекс методів (теоретичний, історичний, проблемно-хронологічний, порівняння, систематизація, узагальнення) та методологічних підходів (акмеологічний, аксіологічний, деонтологічний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, синергетичний, системний, суб'єктно-об'єктний), які дозволяють дослідити проведення моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи; науково-педагогічний інструментарій проведення внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості підготовки студентів для фармацевтичної галузі східноєвропейських країн;

конкретизовано показники, компоненти (змістовий, операційно-організаційний, емоційно-мотиваційний) і рівні (початковий, середній, достатній, високий) сформованості знань, умінь та навичок майбутніх фармацевтів східноєвропейських країн, які підлягають моніторингу якості навчальних досягнень;

набули подальшого розвитку перспективи творчого використання досвіду східноєвропейських країн в умовах інтеграції у європейський простір.

У науковий обіг уведено значну кількість (28) невідомих і маловідомих документів, літературних джерел, окремих фактів, теоретичних положень, статистичних даних, пов'язаних з організацією моніторингу якості навчальних

досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи, з орієнтацією на збагачення національної освітньої системи зарубіжним досвідом професійної підготовки фармацевтичних кадрів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендацій для наукових працівників, які досліджують проблеми організації та здійснення процесу професійної підготовки студентів засобами педагогічного моніторингу, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів медичних та фармацевтичних ВНЗ України.

Основні теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені у дослідженні, *упроваджено* у навчально-виховний процес: Національного фармацевтичного університету (довідка про запровадження № 8 від 08.12.2015 р.); фармацевтичного факультету Запорізького державного медичного університету (довідка про запровадження № 2/9 від 14.03.2016 р.); медико-профілактичного і фармацевтичного факультету Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика (довідка про запровадження № 12/92 від 12.04.2016 р.); фармацевтичного факультету Державного закладу «Луганський державний медичний університет» (довідка про запровадження № 0403/24 від 11.04.2016 р.); фармацевтичного факультету Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка про запровадження № 32/24 від 18.04.2016 р.); фармацевтичного факультету Одеського національного медичного університету (довідка про запровадження № 39-08/16 від 13.04.2016 р.); фармацевтичного факультету Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського (довідка про запровадження № 13-17/170 від 13.04.2016 р.).

Узагальнений досвід моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи, основні положення й висновки *можуть стати* науково обґрунтованими рекомендаціями для розробки концептуальних основ і стратегії розвитку фармацевтичної освіти України у сучасних умовах. Одержані результати, теоретико-методологічні положення, прикладні аспекти й висновки роботи доцільно застосовувати в ході розроблення положень, науково-методичних рекомендацій з діагностики професійних знань, умінь і навичок майбутніх фармацевтів.

Вірогідність і обґрунтованість висновків дисертації забезпечено теоретичними і методологічними сучасними науковими підходами її вихідних положень; використанням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету, меті, завданням дослідження; сучасними досягненнями історико-педагогічної науки; залученням до наукового аналізу широкого кола різноманітних джерел; апробацією матеріалів дисертації на конференціях.

Особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві. У спільних наукових статтях (І. Гриценко, Л. Кайдалова, А. Котвіцька,) особистим внеском автора є теоретичний аналіз моніторингу якості навчання майбутніх фармацевтичних працівників, а саме: структура діагностування рівня підготовки студентів за спеціальністю «Фармація», специфіка організації професійної підготовки майбутніх фармацевтів зарубіжних країн, проведення

зовнішнього та внутрішнього аудиту навчальних досягнень майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

При написанні у співавторстві (Л. Вінник, Н. Городиська, І. Гриценко, Л. Кайдалова, Т. Козлова, А. Котвіцька, С. Огарь, В. Черних) шести методичних рекомендацій авторові належить розробка навчально-методичного інструментарію, формуванню мислення у майбутніх фармацевтів; методичних рекомендацій щодо моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів, якості навчального процесу, якості фармацевтичної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (2013 – 2016 рр.), під час виступів на конференціях різного рівня, а саме:

міжнародних науково-практичних конференціях: Efektivni nastroje modernich ved (Прага, 2013); Клінічна фармація: 20 років в Україні (Харків, 2013); Актуальные вопросы науки, образования и производства в фармации (Ташкент, 2013); Динамика на съвременната наука (Софія, 2013); Topical issues of new drugs development: abstracts of International scientific and Practical Conference of Young Scientists (Харків, 2015); Zpravy vedecke ideje (Прага, 2015); Fundamental and applied pedagogical sciences (Шеффілд, 2015); Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору (Київ, 2015), Бъдещите изследвания (Софія, 2016); а також на VI Міжнародному фестивалі «Світ Психології» (Київ, 2016);

всеукраїнських: Адаптація Української освітньої реформи до європейської (Харків, 2006); Сьогодення та майбутнє фармації (Харків, 2008); Погляд у майбутнє (Харків, 2010); Актуальные вопросы создания новых лекарственных средств (Харків, 2011); Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки та логістики (Харків, 2011); Актуальні питання навчання іншомовної комунікації спеціалістів-нефілологів (у контексті підготовки України до ЄВРО 2012) (Харків, 2012); Моніторинг якості викладання іноземних мов у немовних ВНЗ (Харків, 2012); Формування Національної лікарської політики за умов впровадження медичного страхування: питання освіти, теорії та практики (Київ, 2012); Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи (Харків, 2014); Концепція навчання (Харків, 2016).

Кандидатська дисертація на тему «Стандартизовані засоби оцінювання професійних знань у структурі державних стандартів фармацевтичної освіти» за спеціальністю 13.00.04. – «теорія і методика професійної освіти» була захищена у 2004 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Основні результати дослідження відображено у 57 наукових працях, із них – 33 одноосібні, у тому числі: 1 монографія, 6 навчально-методичних видань, 25 статей у наукових фахових та науково-метричних виданнях, 5 у зарубіжних періодичних виданнях, 20 публікацій у збірниках матеріалів і тезах наукових конференцій. Загальний обсяг авторського доробку з теми дослідження складає понад 46 умовних друкованих аркушів.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків (на 113 сторінках). Роботу викладено на 501 сторінці машинописного тексту, обсяг основного тексту – 368 сторінок. Текст проілюстровано 17 рисунками та 64 таблицями (на 20 сторінках). Список використаної літератури налічує 439 джерел, з яких 134 іноземні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, розкрито ступінь розроблення, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; представлено концепцію дослідження, його методологічні і теоретичні основи; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; висвітлено відомості про апробацію та упровадження результатів дослідження у практику; визначено особистий внесок автора в працях, що написані у співавторстві; наведено інформацію про публікації та структуру й обсяг роботи,

У **першому розділі «Методологічні підходи дослідження моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи»** схарактеризовано методологічні підходи, які було використано для проведення та розв'язання поставлених завдань.

Методологію дослідження склали загальнонаукові і конкретно-наукові підходи, що визначили стратегію наукового пошуку. *Системний підхід* дав можливість розкрити цілісність об'єкта дослідження, неперервність між окремими його компонентами: метою, змістом, засобами, формами та результатами діяльності; моніторинг якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників – динамічна система, що зумовлює реалізацію цілісності й наступності змісту як логічно послідовний процес професійної підготовки та проведення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтів, починаючи з визначення необхідних для студентів спеціальності «Фармація» знань, умінь, навичок, компетентностей та якостей. *Суб'єктно-об'єктний підхід* дозволив з'ясувати механізм перетворення студента спеціальності «Фармація» на суб'єкт саморозвитку та самовиховання, свідомої мотивації у ставленні до навчання, активності до пізнавальної діяльності. *Деонтологічний підхід* визначив норми поведінки фармацевтичного працівника, спрямовані на підвищення ефективності лікарської терапії і створення сприятливої атмосфери у стосунках з хворими, лікарями, колегами, питання моральності фармацевтичних працівників, вимоги та правила їхньої поведінки, почуття професійного обов'язку, совісті, честі та гідності. *Синергетичний підхід* у нашому дослідженні став методологічним підґрунтям для здійснення моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» і розгляду особистості майбутнього фахівця фармацевтичної галузі під час проведення діагностики рівня навчальних досягнень та професійної підготовки взагалі. *Акмеологічний підхід* дав змогу зорієнтувати на якісний результат у підготовці майбутнього фармацевта, високий рівень продуктивності й професійної зрілості. *Аксіологічний*

підхід забезпечив становлення особистісних цінностей майбутнього фармацевтичного працівника, що передбачає його настанову на самовдосконалення, саморозвиток. *Особистісно-орієнтований підхід* дозволив зорієнтувати становлення майбутнього фахівця фармацевтичної галузі на досягнення вершин особистого і професійного розвитку протягом усього життя. *Компетентнісний підхід* служив основою для формування професійних компетентностей, необхідних майбутньому фармацевту для досягнення професіоналізму, конкурентоспроможності на ринку праці, творче застосування набутих знань, умінь і навичок, мобільність у вирішенні творчих і типових завдань під час професійної діяльності. Використання *історичного підходу* дало змогу дослідити виникнення, формування і розвиток фармацевтичної освіти у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. *Інформаційний підхід* дозволив здійснити збір і аналіз статистичної інформації та офіційних документів з досліджуваної проблеми (нормативні документи з організації навчально-виховного процесу майбутніх фармацевтів східноєвропейських країн, положення про процедуру вступу до фармацевтичних факультетів, про оцінювання рівня знань студентів, про підсумковий контроль студентів, нормативні документи з організації навчально-виховного процесу на фармацевтичних факультетах тощо).

Отже, вищеперелічені підходи дозволили визначитися з методологією дослідження, дослідити існуючі в зарубіжній педагогіці концепції до проведення моніторингу навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи.

У **другому розділі «Особливості розвитку вищої фармацевтичної освіти в країнах Східної Європи»** визначено і розкрито основні характеристики вищої фармацевтичної освіти в східноєвропейських країнах, здійснено порівняльний аналіз специфіки професійної підготовки майбутніх працівників фармацевтичної галузі східноєвропейських країн та України, з'ясовано професійні компетенції, які дозволяють проводити професійну діяльність на необхідному рівні.

У ході дослідження встановлено, що історія фармації сягає глибокої давнини і пов'язана з розвитком перших цивілізацій, таких, як Греція, Римська імперія, Шумер, Китай, Індія тощо. Перші згадки про аптеку і професію фармацевта належать до XIII сторіччя. Підготовка фахівців для галузі охорони здоров'я завжди привертала увагу науковців усіх країн світу, враховуючи критичність професійної помилки фармацевтів і лікарів. Саме у системі підготовки фармацевтичних (медичних) кадрів зароджувалися, апробувалися, а згодом поширювалися на інші сфери професійної освіти інноваційні методи навчання і діагностики.

Сучасний етап становлення фармацевтичної освіти країн Східної Європи характеризується актуальними потребами соціально-економічного розвитку, залученням їх систем фармацевтичної освіти до інтеграційних процесів, що відбуваються в умовах інтернаціоналізації та глобалізації. Тобто майбутнє фармації східноєвропейських країн залежить від уміння молодих фахівців фарма-

цевтичної галузі використовувати набуті знання та вміння на благо людства. Університети ж мають створювати належні умови якісної професійної підготовки майбутніх працівників фармацевтичної галузі. З'ясовано, що якісну підготовку фармацевтичних працівників у країнах Східної Європи забезпечено: по-перше, наявністю системи сертифікаційного оцінювання та ліцензування діяльності фахівця, яка застосовує стандартизовані методи управління якістю професійної підготовки; по-друге, цілеспрямованою міжнародною інтеграційною політикою у сфері фармацевтичної освіти; по-третє, запровадженням нових методів управління якістю підготовки фахівців, використанням сучасних методів проведення моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів.

Порівняльний аналіз навчальних планів, програм, навчально-методичного комплексу зі спеціальності «Фармація» університетів країн Східної Європи засвідчив, що майбутніх фармацевтичних працівників готують фармацевтичні факультети медичних ВНЗ або класичні університети Східної Європи. Так, у Болгарії є 5 вищих навчальних закладів, де можна здобути вищу фармацевтичну освіту, у Польщі та Румунії – по 10, в Угорщині – 4 і по 2 у Словаччині й Чехії. Країни Східної Європи уніфікують вимоги до фармацевтичної освіти відповідно до Болонської системи – професійна підготовка студентів спеціальності «Фармація» здійснюється за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр фармації» протягом 5 років (у Польщі – 5,5) і включає обов'язкове шести-місячне стажування в аптечних установах.

Освітня програма розрахована на 300 кредитів ECTS (у Польщі – 330) і завершується захистом науково-дослідної роботи та складанням іспитів. Водночас програма підготовки майбутніх фармацевтичних працівників відповідає Директиві 2005/36/ЄС, ст. 44 «Підготовка фармацевтів», де зазначено, що підготовка повинна гарантувати отримання необхідних професійних знань, умінь і навичок з медицини, з фармацевтичної технології та фізичного, хімічного, біологічного й мікробіологічного аналізу медичної продукції. У зв'язку з тим важливим є сформованість умінь аналізувати інформацію про лікарські засоби та використовувати її; знання з фармацевтичного законодавства, етичних норм, у сфері метаболізму та дії медичної продукції, дії токсичних речовин та використання медичних препаратів.

Фармацевтична галузь Східної Європи представлена заводами, фармацевтичними фірмами, фабриками, контрольно-аналітичними лабораторіями, аптечними установами, оптовими фірмами. Зокрема, кількість фармацевтів у Болгарії складає 7,1 осіб на 7,6 мільйонів населення, у Польщі – 22,6 на 38,1 мільйонів населення, у Румунії – 14,4 на 21,5 мільйонів населення, у Словаччині – 1,6 на 5,4 мільйонів населення, в Угорщині – 7,9 на 10 мільйонів населення, у Чехії – 6,3 на 10,5 мільйонів населення. З'ясовано, що останнім часом відбулися зміни у відносинах між системами охорони здоров'я та фармацевтичною професією. Сьогодні у країнах Східної Європи посилено особисту відповідальність фахівця за реалізацію фармацевтичної продукції. Обов'язок фармацевта у східноєвропейських країнах полягає у здійсненні особистісного контролю за фар-

мацевтичним забезпеченням пацієнтів, керуючись суворими правилами професійної етики, яка закріплена законодавчо. Об'єктами професійної діяльності фармацевтів у країнах Східної Європи є аптечні заклади, освіта, наука, промисловість, національні служби з охорони здоров'я тощо. Водночас в аптеках при лікарнях працюють госпітальні фармацевти. Крім дипломованих фармацевтів, важливу роль в аптечних установах країн Східної Європи виконують фахівці зі середньою або неповною вищою освітою, які реалізують і допоміжні функції. Так, помічники фармацевтів працюють у Болгарії, Угорщині та Чехії; фармацевти-техніки – у Польщі; фельдшери – у Румунії; санітари-фармацевти – у Словаччині.

Підготовку кадрів для фармацевтичної галузі України здійснюють Національний фармацевтичний університет та фармацевтичні факультети вищих навчальних закладів, які функціонують у 20 містах України. В Україні – близько 350 тис. фармацевтів на 42,6 мільйона населення. Підготовка фармацевтичних працівників в Україні здійснюється за очною (денною) та заочною (дистанційною) формами навчання вищими закладами освіти, які отримали державну ліцензію на право підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Підготовка фахівців регламентується Стандартом вищої освіти України (галузь знань – 22 Охорона здоров'я, спеціальність – 226 Фармація), який встановлює вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки. Обсяг освітньо-професійної програми – 300 кредитів ECTS. Після закінчення ВНЗ присвоюється освітня кваліфікація «Магістр фармації».

Інтеграція вищої фармацевтичної освіти України в європейській освітній простір зумовлює впровадження системи професійної підготовки фахівців фармацевтичного профілю на всіх рівнях відповідно до європейських норм і стандартів в освіті та науці, яка ґрунтується на передовому вітчизняному досвіді та досвіді країн світу. Вона передбачає упровадження положень «рамки» компетентностей фармацевтів FIP Global Competency Framework (GbCF), виведення на якісно новий рівень зв'язку освіти з практичною фармацією, розроблення програми університету відкритого типу, запровадження міжнародних програм та проектів академічного обміну, залучення ради роботодавців до моніторингу професійних вимог до майбутніх фахівців та своєчасного й доцільного коригування навчальних планів, програм. Зазначене є складовою системи управління якістю надання освітніх послуг та забезпечення високої якості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України.

Отже, одним з основних чинників, що впливають на зміст і технологію підготовки фахівців фармацевтичної галузі, є інтеграція вищої освіти у світову систему фармацевтичної освіти при збереженні і розвитку досягнень і традицій української вищої фармацевтичної школи.

Аналіз джерел інформації дослідження (R. Epstein, E. Hundert, M. Mulder) дав змогу з'ясувати, що професійна компетентність майбутнього фармацевта – це його здатність вирішувати проблеми, завдання в умовах професійної діяльності, сукупність знань із хімічних, фармацевтичних, медичних, технологічних, біологічних, фізико-математичних, організаційних, законодавчих та за-

гальних дисциплін, а також уміння застосовувати їх у практичній діяльності, яка й визначає результативність і ефективність праці. Отже, професійна компетентність розглядається, як комбінація професійних якостей, що постійно розвиваються і дозволяють здійснювати професійну діяльність на високому якісному рівні. На сьогодні сформована перша версія глобальної системи компетенцій фармацевтів (Global Competency Framework/ Version I–GbCF), яка використовується в Європі. Глобальна карта компетенцій, згрупована в чотири кластери: фармацевтичні компетенції в системі охорони здоров'я (включаючи профілактику захворювань, пропаганду здорового способу життя, консультації з питань безпеки та раціонального використання лікарських засобів і виробів медичного призначення); компетенції у сфері надання фармацевтичної допомоги населенню; організаційні, управлінські компетенції, професійні й особистісні компетенції. Українські ж науковці Л. Галій, Б. Громовик, В. Черних виділяють шість ключових кластерів професійної компетенції фармацевта: професійна практика; особисті навички та вміння; реалізація та відпуск лікарських засобів; безпечне і раціональне використання лікарських засобів; охорона здоров'я населення; організація та управлінські навички. Крім того, у фармацевтичній науці (R. Epstein, E. Hundert, M. Mulder, Л. Галій, Б. Громовик, В. Черних) визначають такі критерії сформованості професійної компетентності студентів спеціальності «Фармація», як: *мотиваційний*, який характеризує рівень сформованості мотивації майбутніх фармацевтів до саморозвитку та професійного самовдосконалення; *когнітивний* передбачає наявність професійних знань, умінь і навичок, формування професійного мислення; *комунікативний* відображає сформованість професійних комунікативних якостей і здібностей студентів, умінь володіти технікою професійного спілкування, конструктивно розв'язувати професійні ситуації.

Отже, сьогодні розвиток фармацевтичної освіти в країнах Східної Європи має свої особливості на організаційному, навчально-методичному, навчально-професійному рівнях.

У третьому розділі «Теоретико-дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи» на основі аналізу сучасних зарубіжних і вітчизняних літературних джерел розкрито основні дефініції дослідження: «моніторинг», «діагностика», «оцінювання», «контроль», «педагогічний моніторинг», «моніторинг освіти», «моніторинг навчальних досягнень», «якість», «якість навчальних досягнень» та виявлено взаємозв'язок і взаємообумовленість базових понять дослідження й розробки проблеми моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» у східноєвропейських країнах; проаналізовано історію становлення та розвитку моніторингу в зарубіжній і вітчизняній науці та практиці; визначено мету, завдання, види, функції і принципи моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх працівників фармацевтичної галузі Східної Європи; конкретизовано компоненти, показники і рівні сформованості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів, які підлягають моніторингу.

У ході наукового пошуку встановлено, що науковці і практики фармацевтичної галузі високо оцінюють роль і місце моніторингу в системі підготовки майбутніх фахівців, в удосконаленні її змісту, форм і методів. Так, M. Bamberger, L. Benet, A. Birnbaum, P. Black, B. Bloom, R. Carey, D. Casley, L. Cronbach, R. Gagne, K. Kumar, R. Hambleton, E. Hewitt, J. Hopkins, D. Inouye, T. Kelley, S. Kiesler, G. Kingsbury, F. Lord, C. Nikol, E. Posavac N. Sproull, D. Weiss, A. Zara, D. Wiliam, B. Аванесов, А. Белкін, І. Булах, К. Інгенкамп, В. Ландсман, І. Підласий, А. Хуторський та ін. доводять, що сучасну педагогіку неможливо уявити без активного використання інструментарію об'єктивних методів вимірювання та оцінювання якісних характеристик, притаманних людині, до яких належить і моніторинг. Спостереження за ходом освітнього процесу в 40–60-ті роки ХХ століття здійснювалось, як правило, у межах науково-педагогічних досліджень, однак низька ефективність впливу результатів на практичну педагогічну діяльність привела в 1970-ті роки до необхідності вирішення цієї проблеми. Перше нормативне визначення поняття «моніторинг» наведено у 1977 р. у Міжнародній енциклопедії освіти як «технологія постійного спостереження конкретного явища, його оцінки і прогнозування розвитку».

Дослідники S. Kiesler та N. Sproull (1982), M. Bamberger і E. Hewitt (1986) визначають моніторинг як «регулярний процес збору та аналізу інформації для простеження ходу виконання накреслених планів та перевірки їх відповідності встановленим стандартам». Учені D. Casley і K. Kumar (1987), J. Hopkins (1985), E. Posavac і R. Carey (1989) дають аналогічне визначення моніторингу та виділяють такі його види:

- моніторинг відповідності (поступовості) – фокусування на введенні даних. Це бюрократичний тип моніторингу для забезпечення того, щоб навчальні заклади могли відповідати попередньо визначеним стандартам, встановленим нормам та правилам;
- діагностичний моніторинг – зосередження уваги безпосередньо на процесах оволодіння студентами необхідним обсягом знань, умінь і навичок. Саме цей вид моніторингу дає змогу отримати необхідну інформацію щодо якості освіти у вищих навчальних закладах;
- моніторинг продуктивності – акцентує увагу на академічних досягненнях студентів шляхом тестування з метою аналізу результатів, що були отримані від інвестицій в освіту.

Пізніше, на глобальному освітньому форумі у «Дакарі-2030» моніторинг визначено як «постійний, систематичний збір інформації для оцінки прогресу в досягненні цілей, результатів і впливу». Водночас зазначено, що нова загальна освітня схема дій до 2030 р. робить акцент на розробці і реалізації цілеспрямованої, заснованої на фактичних даних і динамічному моніторингу та оцінюванні системи для сектора освіти з метою адекватного задоволення потреб, які виникають через нові завдання.

Отже, аналіз джерел інформації дає підстави для тлумачення моніторингу [англ. monitoring] як інформаційної системи, що постійно поповнюється і передбачає розроблення еталону і критеріїв його оцінювання, оскільки обов'язко-

вим елементом моніторингових процедур є порівняння з будь-яким еталоном, стандартом, бажаною моделлю тощо. В огляді літературних джерел розглянуто і детально розкрито на сторінках дисертації поняття моніторинг освіти (M. Bamberger, E. Hewitt, J. Hopkins, C. Richards), моніторинг навчальних досягнень (E. Posavac, R. Carey, M. Fullan); педагогічний моніторинг (N. Bottani, L. Delfau, D. Casiey, K. Kumar); спостереження (Ю. Баранова, О. Касьянова, О. Коберник, Д. Матрос та ін.); моделювання (О. Касьянова); прогнозування (Д. Матрос, Д. Полев, А. Прокоф'єв, П. Чепелев тощо); інформація (V. Grover, A. Lederer, Л. Башаріна, В. Гузеєв, Г. Гутнік, А. Майоров та ін.).

Зауважимо, що теорія моніторингу, зокрема його суть і зміст у країнах Східної Європи і Україні не має принципових відмінностей. Особливості спостерігаються в механізмі його проведення (термінах, рівнях, формах і методах, тощо). З'ясовано, що до складу моніторингу науковці відносять діагностику, контроль і оцінювання, які знаходяться у постійному взаємозв'язку і виявляються залежно від завдань моніторингу. На глобальному освітньому форумі у «Дакарі-2030» було уточнено, що моніторинг та оцінювання є два різних, але взаємодоповнювальних процеси. У цілому моніторинг та оцінювання призначені для визначення впливу стратегії (курсу виконання) або прогресу програмних заходів щодо загальних цілей, завдань і об'єктів. Різниця процесів моніторингу і оцінювання полягає в лонгітюдності відстеження певного об'єкта в освітній діяльності. Якщо для оцінювання важливий кінцевий результат, то одним із завдань моніторингу є визначення стану на будь-якому етапі навчально-виховного процесу. Діагностика забезпечує диференційований підхід до оцінювання певних явищ педагогічного процесу на відміну від моніторингу, для якого характерне тотальне оцінювання. Головним завданням контролю є діагностика та надання інформації про стан об'єкта, моніторингу – коригування і прогнозування розвитку об'єкта.

Питання якості професійної освіти та отримання високих знань, від яких залежить якість фармацевтичної продукції, набуває особливого значення в контексті європейського виміру професійної підготовки фармацевтичних працівників. Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури (С. Beeby, L. Mahck, J. Popham, K. Rose, C. Trinca) свідчить, що «якість освіти» – це стан і результативність процесу навчання. Якість навчальних досягнень студента є кінцевим результатом освітнього процесу. Під якістю знань, умінь і навичок майбутніх фармацевтів розуміють загальну характеристику результатів навчання, найбільш істотні їх властивості та особливості засвоєння змісту освіти.

Доведено, що інтеграційні процеси, що відбуваються у країнах Східної Європи, вимагають запровадження комплексних підходів до визначення показників якості навчання та методів її вимірювання і мають реалізовувати принцип об'єктивності оцінки реального стану. Якість фармацевтичної освіти безпосередньо пов'язана із системою оцінювання студента, педагога, навчального закладу.

У вересні 2009 р. Міжнародною федерацією фармацевтів було прийнято акт «Про політику в галузі забезпечення якості фармацевтичної освіти».

Це відповідний рамковий акт, присвячений системі забезпечення якості освіти (Global Framework for Quality Assurance of Pharmacy Education), у якому роз'яснюється зміст системи забезпечення якості освіти, пропонуються критерії оцінки якості, а також вказуються загальні напрямки розвитку для національних систем забезпечення якості. Зі свого боку, більшість науковців С. Bitoun, К. Derousseau, F. DuPouget, А. Hagel, N. Metfessel, К. Nilsson, D. Wiliam, L. Sergeant, А. Valderrama дотримуються думки, що гарантування якості освіти забезпечується результативною системою моніторингу.

Навчальні досягнення науковцями Східних країн зазначаються як один із важливих об'єктів моніторингу в галузі вищої фармацевтичної освіти. Під навчальними досягненнями студентів розуміються кількісні та якісні показники засвоєння студентами навчальної програми. У ході дослідження з'ясовано, що для вирішення професійних завдань різної складності важливими та необхідними серед професійних навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи є знання з хімічних, фармацевтичних, медичних, технологічних, біологічних, фізико-математичних, організаційних, законодавчих та загальних дисциплін. Отже, під моніторингом якості навчальних досягнень студентів розуміється система збирання, оброблення, зберігання і розповсюдження інформації про якість навчальних досягнень студентів, яка дає можливість судити про стан навчального процесу в будь-який момент часу і може забезпечити прогнозування його розвитку.

Учені пропонують визначати такі рівні сформованості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів східноєвропейських країн: високий – характеризує володіння професійними знаннями на творчому рівні; достатній – передбачає володіння професійними знаннями при вирішенні типових завдань діяльності та низький – охоплює володіння професійними знаннями при вирішенні нескладних завдань, які визначаються з урахуванням характеристики змістового (знання про об'єкт вивчення), операційно-організаційного (знання про об'єкт вивчення: предметні) та емоційно-мотиваційного (ставлення до навчання) компонентів.

Теоретико-дидактичні засади проблеми, що досліджується, містять розробку основних принципів моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» у країнах Східної Європи: *принцип плановності*, що розглядається як частина навчального процесу на фармацевтичному факультеті і будується на основних положеннях навчальної програми за спеціальністю «Фармація» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»; *принцип свідомості та активності*, що передбачає стимулювання активності майбутніх фармацевтів і забезпечує виконання ними контрольних завдань; *принцип наочності*, який передбачає надання студентам результатів моніторингу; *принцип гласності* – полягає у проведенні відкритих випробувань усіх студентів спеціальності «Фармація».

Теорію моніторингу посилено обґрунтуванням науковцями (J. Atkinson, К. Audus, J. Kyselovic, С. Mircioiu, J. Moreton, S. Normann, V. Petkova, M. Polasek, S. Polak, G. Soos) етапів, за якими має здійснюватися моніторинг

якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників у країнах Східної Європи. Так, на нормативно-установчому етапі визначаються мета і завдання моніторингу; на аналітико-інформаційному – виконуються збір інформації, обробка даних, порівняння результатів, аналіз результатів; на прогностичному – прогнозуються подальші тенденції; на діяльнісно-технологічному – коригуються педагогічний процес, подолання причин і прогалин, які гальмують розвиток студентів; на уточнювальному – аналізуються та зіставляються отримані результати з нормативними показниками; на підсумковому – підводяться підсумки, окреслюються перспективи.

Отже, науковцями Східної Європи визначено мету, завдання, види, функції, принципи, рівні, етапи реалізації моніторингу навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація», які складають дидактичні засади.

У четвертому розділі «Досвід моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи» узагальнено досвід країн Східної Європи з використання зовнішнього та внутрішнього моніторингу якості навчальних досягнень у контексті професійної підготовки майбутніх працівників фармацевтичної галузі на основі чинних законодавчих і нормативних документів з організації навчально-виховного процесу фармацевтичних факультетів східноєвропейських країн; визначено особливості, засоби, функції та види діагностування рівня знань студентів спеціальності «Фармація»; проаналізовано навчально-методичне забезпечення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних кадрів; визначено організаційно-педагогічні умови моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація», які забезпечують якісну професійну підготовку майбутніх працівників фармацевтичної галузі Східної Європи.

Однією із важливих складових навчального процесу є контроль знань, навичок і умінь студентів. Якість та ефективність навчального процесу багато в чому залежать від засобів, змісту, форми контролю і ретельного опрацювання його результатів.

Порівняльний аналіз методів оцінки якості навчальних досягнень студентів, які навчаються на фармацевтичних факультетах країн Східної Європи, засвідчив, що проводиться постійна робота над удосконаленням підходів до оцінювання навчальних досягнень студентів відповідно до вимог часу. Так, на фармацевтичному факультеті Університету медицини та фармації м. Бухареста забезпечується упровадження зворотного зв'язку зі студентами з метою поліпшення якості навчання та якості викладання взагалі; на фармацевтичному факультеті Університету м. Градець-Кралове звертається увага на забезпечення студентів достатньою інформацією щодо форм та методів оцінювання знань; на фармацевтичному факультеті Університету м. Сегеда використовується позитивний вплив «формуального оцінювання», яке зосереджується на розвитку майбутнього фармацевтичного працівника і демонструє позитивні результати з довгостроковою дією; на фармацевтичному факультеті медичного Університету м. Софії акцентується увага на тому, що методологія оцінювання результатів навчання має узгоджуватися з процесом і цілями навчання. При

цьому майбутні фармацевти повинні розглядати навчання не лише як засіб для отримання позитивного результату (високих оцінок), а і як засіб набуття знань, розвиток умінь і навичок.

Академічні успіхи майбутніх фармацевтах визначаються за допомогою системи оцінювання, що використовуються на фармацевтичних факультетах університетів країн Східної Європи, реєструються прийнятим у вищому навчальному закладі чином з обов'язковим переведенням оцінок за шкалою ECTS. Отже, більшість фармацевтичних факультетів країн Східної Європи намагаються контролювати якість навчального процесу, проте спосіб та система проведення моніторингу якості навчальних досягнень відрізняються за масштабами та глибиною.

З'ясовано, що на фармацевтичних факультетах університетів країн Східної Європи зокрема, Медичного університету м. Софія, Університету медицини і фармації, м. Клуж-Напока, Університету ветеринарної медицини та фармації у м. Кошице, плідно застосовується як внутрішній, так і зовнішній моніторинг якості навчальних досягнень студентів з метою діагностичного вимірювання навчальних досягнень майбутніх фармацевтів і сертифікаційного оцінювання їхньої професійної підготовки. Проведення діагностики рівня навчальних досягнень за внутрішніми та зовнішніми процедурами вимагає визначення навчальних дисциплін, за якими проводиться поетапне діагностичне або сертифікаційне оцінювання рівня знань; процедур, яких необхідно дотримуватись при проведенні моніторингу, а також інституцій, що проводять діагностику рівня знань.

Внутрішньому моніторингу навчальних досягнень майбутні фармацевти університетів Східної Європи підлягають упродовж усього навчання. Він містить поточний, модульний та підсумковий контроль за такими циклами навчальних дисциплін: хімічні, фізико-математичні, біологічні, фармацевтичні, медичні, організаційні, законодавчі, загальні дисципліни та практична підготовка. Головна мета поточного контролю – відстеження процесу навчання. Мета модульного контролю – виявлення результатів певного етапу навчання. Оцінювання рівня підготовки майбутніх фармацевтів у такому разі відбувається у формі кредитів за розділами програми, іспитів або тестування. Підсумковий контроль передбачає оцінювання навчальних досягнень майбутніх фармацевтів за змістом певного навчального курсу. Підсумкова атестація фахівців фармацевтичного профілю проводиться з використанням як зовнішнього, так і внутрішнього контролю. За результатами підсумкової атестації випускнику фармацевтичного факультету в додатку до диплома про вищу освіту виставляється підсумкова загальна оцінка, при визначенні якої зазвичай враховуються не тільки результати іспитів, але й результати підсумкової атестації. Узагальнені дані щодо підсумкової атестації студентів спеціальності «Фармація» в університетах Східної Європи наведено у *таблиці 1*. стор. 22.

З'ясовано, що методика оцінювання успішності студентів за спеціальністю «Фармація» на фармацевтичних факультетах країн Східної Європи залежить від форм і методів вивчення навчальної дисципліни (лекція, семінар, практичне або лабораторне заняття).

**Підсумкова атестація на фармацевтичних факультетах
в університетах країн Східної Європи**

<i>Країна</i>	<i>Назва дисциплін, які підлягають державній атестації</i>	<i>Форми підсумкової атестації</i>
Болгарія	Технологія, фармакогнозія, фармакологія, токсикологія, соціальна фармація, фармацевтична хімія	Підсумковий іспит
Польща	Фармакологія, організація і управління фармації, етики та фармацевтичне право	Комплексний підсумковий іспит
Румунія	Технологія виготовлення ліків, хімія, соціальна фармація, фармакогнозія	Підсумковий іспит
Словаччина	Хімія, медичні прилади, діагностикуми	Підсумкова атестація, захист магістерської роботи
Угорщина	Фармацевтична хімія та фармакологія, органічна та медична хімія, фармацевтична технологія, аналітична хімія, фармако-економіка та фармакогнозія	Підсумкові іспити, захист науково-дослідної роботи
Чехія	Фармакогнозія, фармацевтична хімія, фармацевтичний аналіз, фармакологія, фармацевтична технологія, соціальна фармація	Підсумковий іспит, захист дипломної роботи

Як свідчить аналіз досвіду країн Східної Європи, саме контроль навчальних досягнень у формі тестування є інструментом об'єктивного вимірювання навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація». Тестові методи оцінювання використовуються під час як внутрішнього, так і зовнішнього аудиту якості підготовки майбутніх фармацевтів. Зазвичай викладачі використовують нормативно-орієнтовані тести, які дозволяють порівнювати рівень підготовки, професійних знань і вмінь окремих студентів один з одним та ситуаційні або критеріально-орієнтовані тести досягнень, які складаються з цілеспрямованих наборів тестових завдань, призначених для оцінювання рівня сформованості професійних знань. Під час сертифікованих іспитів застосовують гомогенні тести, які ґрунтуються на змісті будь-якої однієї навчальної дисципліни.

Установлено, що зовнішній моніторинг або сертифікаційне оцінювання фармацевтів у країнах Східної Європи проводиться з метою надання ліцензії з правом здійснювати професійну діяльність в аптечних установах. Так, у Болгарії реєстрацію фармацевтів проводить комісія з якості об'єднання фармацевтів Болгарії; у Польщі представники професійних фармацевтичних організацій здійснюють моніторинг якості знань фармацевтів та вирішують їх право на здійснення професійної діяльності; у Румунії зовнішнім моніторингом фармацевтів займається агентство із забезпечення якості вищої освіти; у Словаччині – акредитаційний комітет Міністерства освіти і соціалізації досліджень та Міністерство охорони здоров'я; у Чехії рішення стосовно професійної придатності

кандидатів приймають представники палати фармацевтів; в Угорщині зовнішня сертифікація фармацевтів не проводиться, досить мати диплом магістра фармації для подальшого розвитку професійної кар'єри.

Установлено, що на фармацевтичних факультетах країн Східної Європи задіяні такі рівні моніторингу знань студентів: *локальний* – передбачає системне узагальнення діяльності фармацевтичного факультету щодо досягнення поставленої перед ним мети, а також діяльності та успішності кожного студента, який навчається за спеціальністю «Фармація»; *муніципальний* – передбачає узагальнення діяльності муніципальної системи навчання на фармацевтичних факультетах країни та її елементів у цілому, які порівнюються один з одним, і потім розробляється прогноз розвитку фармацевтичних факультетів університетів країни; на *регіональному рівні* фіксується стан діяльності регіональної системи фармацевтичної освіти у цілому та її елементів, визначаються регіональна специфіка та завдання щодо інтегрування регіональної системи навчання на фармацевтичних факультетах відповідно до державної політики; на *державному* – відбувається узагальнення діяльності державної системи фармацевтичної освіти, визначення її стану, формування державної політики розвитку системи фармацевтичної освіти у цілому; *міжнародний* – засвідчує визначення рівня системи фармацевтичної освіти у контексті міжнародних стандартів, що сприяє функціонуванню освітньої політики, узгодженої із загальноосвітніми тенденціями розвитку фармацевтичної освіти у цілому.

Отже, проведення моніторингу якості навчальних досягнень студентів на фармацевтичних факультетах східноєвропейських країн ґрунтується на багаторічному досвіді підготовки фахівців для фармацевтичної галузі, рекомендаціях фармацевтичних освітніх міжнародних організацій з якості підготовки, нормативних документах про якість підготовки майбутніх фармацевтів у вищому навчальному закладі, положеннях про організацію навчально-виховного процесу, про критерії оцінювання навчальних досягнень студентів.

З'ясовано, що навчально-методичне забезпечення є однією з організаційно-методичних умов проведення моніторингу з якості підготовки та функціонування системи професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю, до якого входять: стандарт – Євростат Медичний персонал – фармацевти (ISCO-08 Код: 2262), підручники, навчально-методичні посібники, практикуми, методичні рекомендації, навчальні програми з кожної дисципліни, тексти лекцій, матеріали та завдання для самостійної роботи студентів, тематику науково-дослідних завдань, завдання для практики; тести для контролю та модульного контролю рівня навчальних досягнень студентів, тематику науково-дослідних робіт. Наприклад, кафедри фармацевтичного факультету Медичного університету м. Варшава, Польща, які забезпечують професійну підготовку студентів спеціальності «Фармація», а саме: клінічної хімії та біохімії, брaмaтології, токсикології, екологічних наук, фармацевтичної мікробіології, фармацевтичної біології та біотехнології лікарських рослин, хімії ліків та фармацевтичної біотехнології, неорганічної та аналітичної хімії, органічної хімії, фармакогнозії, технології ліків, аналізу лікарських засобів, фізичної хімії, прикладної

фармації, фармакодинаміки, фармакоеконіміки, фізіології й патофізіології, забезпечені навчально-методичним комплексом: підручник – методичні рекомендації – робочі зошити – тестові завдання і регулярно оновлюються з урахуванням сучасних вимог теоретичної та практичної фармації. Кафедри фармацевтичних факультетів мають сайти, інформаційні кутки, де представлена інформація щодо організації навчального процесу (розклади занять, розклад консультацій і відпрацювань семінарів, практичних та лабораторних занять, розклад проведення модульного контролю, перелік питань модульного та підсумкового контролю; критерії оцінювання навчальних досягнень студентів з певної дисципліни). Наприклад: Болгарія – фармацевтичний факультет Медичного університету м. Софії – <http://mu-sofia.bg/node/32>; Польща – фармацевтичний факультет Медичного університету м. Білостока – <http://www1.umb.edu.pl/>; Румунія – фармацевтичний факультет Західного університету ім. Васіле Голдіш, м. Арад – <http://www.4icu.org/reviews/12323.htm>; Словаччина – фармацевтичний факультет Університет Коменіус м. Братислава – www.fpharm.uniba.sk; Угорщина – факультет фармакології Медичного університету Земмельвайса, м. Будапешт – www.gytk.sote.hu; Чехія – фармацевтичний факультет Університету Чарльза, м. Градец-Кралове – www.faf.cuni.cz.

Порівняльний аналіз навчальних планів та програм зі спеціальності «Фармація» країн Східної Європи засвідчив їх спрямованість на забезпечення високого рівня професійної діяльності, самовдосконалення й самореалізацію майбутнього фармацевта і в цілому відповідають вимогам Директиви 2005/36/ЄС розділу 6. Фармацевт, п. 5.6.1., де зазначено основні дисципліни, які забезпечують професійну підготовку майбутніх фармацевтів, а саме: біологія рослин і тварин, фізика, загальна та неорганічна хімія, органічна хімія, аналітична хімія, фармацевтична хімія, включаючи аналіз лікарських засобів; загальна та прикладна біохімія (медична), анатомія і фізіологія, медична термінологія, мікробіологія, фармакологія та фармакотерапія, фармацевтична технологія, токсикологія, фармакогнозія, фармацевтичне законодавство, професійна етика. Зокрема, на 75-му Всесвітньому конгресі з фармації та фармацевтичної науки, який проходив з 29.09.2015 по 03.10.2015 рр. підкреслено, що у навчальному плані фармацевтичного факультету Румунії необхідно переглянути зміст таких навчальних дисциплін, як біофармація, інформаційні технології, біоаналітика, медична хімія, фізіопатологія, біонеорганічна хімія, неорганічна хімія, анатомія; на фармацевтичних факультетах Угорщини збільшити обсяг викладання таких навчальних дисциплін як імунологія, прикладна біотехнологія, розробка ліків, клінічна мікробіологія й інфекційні захворювання, терапевтика та менеджмент і маркетинг; на фармацевтичних факультетах Польщі збільшити обсяг викладання генетики, протеоміки, математичного моделювання, протеогеноміки і відповідно, на фармацевтичних факультетах Болгарії – етику, деонтологію, маркетинг і менеджмент. Загалом у навчальних планах і програмах фармацевтичних факультетів країн Східної Європи простежується раціональна структура, наступність, інтеграція змісту, узгодженість форм і методів навчання, регламентований набір кінцевих цілей навчання. Так, на першому і другому курсах

навчання майбутніх фармацевтів зосереджено на хімічних, фізико-математичних дисциплінах; на третьому і четвертому курсах у центрі уваги фармацевтичні, технологічні та медичні дисципліни; на п'ятому році навчання увагу майбутніх фахівців фармацевтичного сектора зосереджено на написанні дослідної наукової роботи та практичній підготовці у аптечному закладі.

У ході наукового пошуку виявлено й схарактеризовано організаційно-педагогічні умови ефективності моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у країнах Східної Європи: здійснення комплексу заходів для створення позитивної мотивації у студентів до навчання (зміст навчального матеріалу, організація навчальної діяльності, оцінювання навчальних досягнень); залучення студентів, як суб'єктів навчально-виховного процесу, до здійснення моніторингу (здатність студентів самостійно оцінювати результати своєї діяльності); забезпечення послідовності проведення моніторингу (теоретична та методична готовність викладачів до впровадження моніторингу в навчально-виховний процес, інформація про якість роботи викладача); залучення практикуючих фармацевтів до освітнього процесу та участі у проведенні моніторингу якості професійних знань (формування професійної культури майбутніх фармацевтів); формування у майбутніх фармацевтів моральних цінностей відповідно до вимог Належної практики фармацевтичної освіти (GPEP) та Належних практик якості (GxP) (надання інтегрованої фармацевтичної допомоги: законодавчої, технологічної, аналітичної); застосування сучасних інформаційних технологій під час проведення навчальних занять та удосконалення методики проведення занять.

Отже, узагальнений досвід моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» у країнах Східної Європи уможливив виявити особливості проведення як зовнішнього, так і внутрішнього моніторингу якості навчальних досягнень, визначити рівні проведення моніторингу, схарактеризувати навчально-методичний комплекс та організаційно-педагогічні умови, що забезпечують якісне проведення моніторингу на фармацевтичних факультетах східноєвропейських країн.

У п'ятому розділі «Тенденції проведення моніторингу якості професійної підготовки студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи» і України» здійснено порівняльний аналіз відповідності професійної підготовки фармацевтичних працівників у вищих навчальних закладах Східної Європи та України положенням Болонської декларації і Директиви 2005/36/ЄС та схарактерезовано основні тенденції моніторингу якості професійної підготовки майбутніх фармацевтичних працівників у східноєвропейських університетах.

Порівняльний аналіз реалізації положень Болонської декларації на фармацевтичних факультетах університетів країн Східної Європи дав змогу встановити що, на усіх факультетах додаток до диплома видається англійською мовою; у навчальний процес запроваджено єдину систему кредитних одиниць оцінювання (ECTS): у Польщі, Румунії, Угорщині, Болгарії – з 2003/2004 н.р., у Чехії – з 2006/2007 н.р., у Словаччині – з 2005/2006 н.р.; систематично проводиться незалежний моніторинг якості освіти: у Болгарії – на національному рівні, у Чехії –

Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ENQA); термін навчання за спеціальністю «Фармація» становить не менше 5 років, у Польщі – 5,5 років, студенти проходять шестимісячне стажування в аптеці або лікарняній аптеці; студенти та викладачі удосконалюють свої знання та підвищують майстерність завдяки корпоративним програмам академічного обміну «ЕРАЗМУС».

У ході дослідження доведено, що в Україні фармацевтична освіта має одні з найкращих освітніх показників. Вона прогресивно інтегрується в Європейський освітній простір, активно і цілеспрямовано упроваджуються світові освітні стандарти в систему підготовки майбутніх фармацевтичних працівників. У рамках Директиви 2005/36/ЄС: імплементовано у вищу фармацевтичну освіту України зовнішнє незалежне оцінювання (тестові ліцензійні іспити «Крок»); скасовано освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста з 2017/2018 н.р.; уведено освітньо-науковий рівень доктора філософії; розроблено нові навчальні плани та програми підготовки фахівців на основі кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Оцінювання якості знань, умінь та навичок студентів у Національному фармацевтичному університеті, м. Харків та на фармацевтичних факультетах вищих навчальних закладів України здійснюється шляхом як зовнішнього, так і внутрішнього моніторингу якості навчальних досягнень студентів. Навчальні дисципліни, які забезпечують основні професійні компетенції студентів спеціальності «Фармація», наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні професійні компетенції студентів спеціальності «Фармація»

<i>Компетенція</i>	<i>Дисципліна</i>
Розробка лікарських засобів	Аптечна технологія ліків Промислова технологія ліків Біофармація
Стандартизація та контроль якості	Органічна хімія Аналітична хімія Фармацевтична хімія Фармакогнозія Стандартизація ЛЗ
Облік та аналіз ринку ЛЗ	Організація і економіка фармації Менеджмент та маркетинг у фармації Фармакоеконіміка
Ефективне і безпечне застосування ЛЗ	Фармакологія Клінічна фармація, Фармакотерапія

Внутрішнє оцінювання якості результатів навчання студентів спеціальності «Фармація» здійснюється на рівні: *університету* – охоплює контроль успішності студентів та їхньої участі в науковій роботі, конкурсах та олімпіадах, ректорський контроль або контроль фармацевтичного факультету; *кафедри* – контроль якості вивчення дисциплін: поточний та підсумковий контроль знань студентів; контроль засвоєння практичних навичок і вмінь; контроль при визна-

ченні залишкових знань студентів; на рівні *викладача* – забезпечується вхідний, поточний та підсумковий модульний контроль результатів навчання студентів.

Зовнішнє оцінювання студентів за спеціальністю «Фармація» охоплює державну атестацію, яка складається з двох частин: перша частина – практично-орієнтовані державні іспити (технологія лікарських засобів, управління та економіка у фармації, фармацевтична хімія, фармакогнозія, клінічна фармація) або дипломна робота; друга частина – ліцензійний інтегрований іспит Крок-2 (фармацевтична хімія, клінічна фармація, аптечна технологія ліків, фармакогнозія, організація та економіка фармації, менеджмент та маркетинг у фармації, заводська технологія ліків).

Система забезпечення якості, що реалізована для вищої фармацевтичної освіти України на галузевому рівні, включає інтегровані ліцензійні тестові іспити «Крок-1» та «Крок-2», призначені для визначення професійної компетентності фахівців, які проводяться Державною організацією «Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація» при Міністерстві охорони здоров'я України».

Аналіз системи фармацевтичної освіти країн Східної Європи та досвід проведення моніторингу якості професійної підготовки свідчить, що досить чітко простежуються такі тенденції:

– ускладнення програм підготовки фармацевтів: у структурі навчальних планів зі спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи все більше уваги приділяється практичному аспекту освоєння професії. Програми професійної підготовки майбутніх фармацевтичних працівників все більше орієнтуються на концепцію фармацевтичної допомоги, відображають зсув у парадигмі фармацевтичної практики від продукт-орієнтованої моделі до пацієнт-орієнтованої. Особливе значення надається актуалізації отриманих теоретичних знань у сфері клінічної фармакології (в умовах надання стаціонарної й амбулаторної допомоги);

– активне упровадження програм неперервної професійної освіти (упродовж життя);

– зростання потреби у викладачах, що мають фармацевтичну освіту, і набуття реального досвіду підготовки фахівців з урахуванням практичної спрямованості освітніх програм зі спеціальності «Фармація». Для вирішення цього питання університети країн Східної Європи беруть активну участь у програмах корпоративного обміну, академічної мобільності студентів. Наприклад, у Польщі кожного місяця приблизно 680 студентів спеціальності «Фармація» беруть участь в академічних обмінах за програмою «ЕРАЗМУС» і навчаються за програмами корпоративного навчання у 22 університетах Франції, Іспанії, Голландії, Ісландії, Мальти, Німеччини, Туреччини, Великобританії та Італії; у Румунії кожного місяця від 3 до 6 студентів за програмою «ЕРАЗМУС» удосконалюють знання на факультетах фармацевтичного спрямування італійських університетів; за програмою «ЕРАЗМУС» фармацевтичні факультети Чехії співпрацюють з університетами Португалії, Італії, Швеції, Іспанії, Італії, Ірландії, Німеччини, Фінляндії, Норвегії, Словенії. Студенти-резиденти Чеської Республіки, які на-

вчаються за програмою «ЕРАЗМУС» в інших країнах, отримують близько 250 євро на місяць фінансової підтримки від чеського міністерства освіти;

– збільшення кількості фармацевтичних шкіл і факультетів у країнах Східної Європи, яке пов'язано з тим, що потреба у фармацевтах та їх роль у системі охорони здоров'я країн Східної Європи в останнє десятиліття значно зросли у зв'язку зі значним прогресом у медицині та фармакології, все більш високими вимогами до безпеки фармакотерапії, об'єктивною необхідністю стримування витрат на охорону здоров'я, демографічними тенденціями (зростання тривалості життя, старіння населення, зростання захворюваності на хронічні недуги і хвороби), що визначають структурні зміни у системі охорони здоров'я;

– постійне збільшення контингенту студентів і випускників спеціальності «Фармація». Наприклад, у 2015 р. на фармацевтичні факультети Університету медицини і фармації імені Кароля Давіла (м. Бухарест) та Університету медицини і фармації м. Клуж-Напока вступили 250 студентів. До кожного фармацевтичного факультету країни в 2015 р. було подано від 300 до 400 заяв від абітурієнтів. В університетах на фармацевтичні факультети конкурс заяв на місце склав 2 людини;

– підвищення кваліфікаційних вимог роботодавців до випускників. Фармацевтам відводиться все більш значна роль у процесі лікування пацієнтів, у забезпеченні безпечної фармакотерапії, виявленні побічних ефектів, визначенні наступності лікування на амбулаторному і стаціонарному рівнях, моніторингу виконання призначень, формуванні відповідального ставлення пацієнтів до прийому ліків, профілактиці захворювань, пропаганді здоров'я й здорового способу життя;

– розширення форм та методичних підходів щодо підвищення кваліфікації, що приводить до розширення і поглиблення сфери професійної відповідальності фармацевтичних працівників;

– посилення ролі роботодавців та професійних громадських організацій у розробці освітніх програм, атестації. Наприклад, представники Палати фармацевтів Чеської Республіки є членами вчених рад фармацевтичних факультетів та беруть безпосередню участь у затвердженні змін та доповнень до навчальної програми за спеціальністю «Фармація».

Отже, порівняльний аналіз накопиченого досвіду проведення моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи і його творче застосування в умовах сучасного розвитку вищої освіти України сприятиме підвищенню ефективності підготовки майбутніх фармацевтів на рівні європейських стандартів.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів науково-педагогічного пошуку дало змогу зробити такі висновки:

1. Використання наукових підходів (системного, суб'єктно-об'єктного, діяльнісного, деонтологічного, синергетичного, акмеологічного, аксіологічного,

особистісно-орієнтованого та компетентнісного) дослідження моніторингу якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів у країнах Східної Європи дозволило розкрити цілісність об'єкта дослідження, з'ясувати механізм перетворення студента спеціальності «Фармація» на суб'єкт саморозвитку та самовиховання, визначити норми поведінки фармацевтичного працівника, розглянути особистість майбутнього фахівця фармацевтичної галузі під час проведення діагностики рівня навчальних досягнень та професійної підготовки взагалі, зорієнтувати на якісний результат у підготовці майбутнього фармацевта, високий рівень продуктивності й професійної зрілості, дослідити виникнення, формування і розвиток фармацевтичної освіти. Використання загальнонаукових та спеціальних методів (порівняння, систематизації, узагальнення) дало змогу співвіднести невідоме з відомим, пояснити нове через уже наявні поняття й категорії та провести аналогії моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтів в університетах країн Східної Європи і України.

2. Визначено дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи: мета, завдання, функції, засоби отримання й обробки інформації, засоби, які інтегрують дії учасників моніторингу, його етапи і специфіку.

3. Встановлено, що внесок зарубіжних науковців (A. Birnbaum, D. Casley, K. Kumar, E. Hewitt, J. Hopkins, S. Kiesler, E. Posavac та ін.) у розробку теоретичних засад моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи полягає у розкритті суті основних дефініцій дослідження: «моніторинг», «діагностика», «оцінювання», «контроль», «освітній моніторинг», «педагогічний моніторинг», «якість», «якість освіти», «якість навчальних досягнень»; визначенні ролі і значення моніторингу у фармацевтичній галузі, його *видів* (автомоніторинг, багаторівневий, внутрішній моніторинг, зовнішній моніторинг, динамічний моніторинг, комп'ютерний моніторинг, макромоніторинг, мікромоніторинг, моніторинг діяльності, моніторинг загальноосвітньої підготовки студентів, моніторинг з інформаційним забезпеченням, моніторинг результативності навчального процесу, психолого-педагогічний, професіографічний моніторинг, соціально-педагогічний, статичний моніторинг, управлінський моніторинг); у з'ясуванні *функцій* (аналітико-інформаційна, діагностична, прогностична, корегувальна, мстиваційна, навчальна, розвивальна і виховна), *принципів* (безперервності, науковості, прогностичності, об'єктивності, систематичності); у визначенні *етапів* реалізації моніторингу (нормативно-установчий, аналітико-інформаційний, прогностичний, діяльнісно-технологічний, уточнювальний, підсумковий).

4. З'ясовано особливості професійної підготовки студентів у системі вищої фармацевтичної освіти країн Східної Європи: на *організаційному рівні* – виявляються у виборі типу навчального закладу, що готує майбутніх фахівців (медичні ВНЗ, класичні університети), форм вступних іспитів і навчальних дисциплін, що складають абітурієнти, кількості осіб, які після закінчення навчання отримують ліцензії на здійснення фармацевтичної практики; у визначенні розміру плати за рік навчання, який кожен ВНЗ встановлює самостійно, визна-

ченні об'єктів професійної діяльності; на *навчально-методичному рівні* – у відборі змісту навчання, зумовленому освітніми програмами країни, формами контролю, розподілом годин на лекції і практичні заняття, характером спеціалізації та поглиблення знань за програмами підвищення кваліфікації; навчально-методичним забезпеченням процесу підготовки фахівців; на *навчально-професійному рівні* – у чіткому визначенні кола професійних компетенцій (*сутофармацевтичні* – реалізація та відпуск лікарських засобів, безпечно і раціональне використання лікарських засобів, надання фармацевтичної допомоги населенню; *організаційні* – вміння визначати першочерговість завдань і організувати процес роботи підлеглих в аптечній установі, на фармацевтичних підприємствах тощо; *управлінські* – знання з основ теорії управління, планування, вміння організувати навчальну діяльність підлеглих на тренінгах, курсах підвищення кваліфікації, впливати на вчинки й поведінку співробітників; *особистісні* – здатність до саморозвитку, самовдосконалення й професійного самопізнання, до формування професійно важливих особистісних якостей, які дозволяють здійснювати професійну діяльність на належному рівні.

5. Узагальнено досвід проведення та організації моніторингу якості навчальних досягнень студентів фармацевтичного спрямування в університетах країн Східної Європи: з'ясування механізму діагностування рівня професійної підготовки фахівців, що передбачає напрацювання загальних підходів і стандартів щодо професійної підготовки студентів спеціальності «Фармація», поширення передових ідей і методик проведення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтів; встановлення рівнів, за якими проводиться моніторинг якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів (локальний, муніципальний, регіональний, державний, міжнародний); схарактеризовано навчально-методичне забезпечення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних кадрів, яке містить стандарт – Євростат Медичний персонал – фармацевти (ISCO-08 Код: 2262), підручники, навчально-методичні посібники, практикуми, методичні рекомендації, навчальні програми з кожної дисципліни, тексти лекцій, матеріали та завдання для самостійної роботи студентів, тематику науково-дослідних завдань, завдання для практики; тести для контролю рівня навчальних досягнень студентів, тематику науково-дослідних робіт; визначення організаційно-педагогічних умов, які активізують професійне зростання, формування професійних знань, умінь та навичок майбутніх фармацевтів і створюють якісне середовище для організації навчального процесу на фармацевтичних факультетах, зумовлюють проведення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних працівників на належному рівні (створення позитивної мотивації, послідовність проведення, залучення студентів, практикуючих фармацевтів, формування у студентів моральних цінностей відповідно до GPER та GxP).

6. Виявлено і схарактеризовано тенденції вдосконалення моніторингу якості підготовки студентів спеціальності «Фармація» в університетах Східної Європи за такими напрямками: *перспективно-організаційний* (зростання потреби у викладачах, що мають фармацевтичну освіту; збільшення кількості фармацевтичних шкіл і факультетів у країнах Східної Європи; збільшення контингенту

студентів і випускників спеціальності «Фармація»; підвищення кваліфікаційних вимог роботодавців до випускників); *змістовно-методичний* (ускладнення програм підготовки фармацевтів; розширення форм методичних підходів щодо підвищення кваліфікації фахівців); *практично-професійний* (активне упровадження програм неперервної професійної освіти; набуття досвіду підготовки фахівців з урахуванням спрямованості освітніх програм зі спеціальності «Фармація»; посилення ролі роботодавців і професійних громадських організацій у розкритті освітніх програм, атестації).

7. Результати, отримані в дисертаційному дослідженні, та методичні рекомендації упроваджено у навчальний процес Національного фармацевтичного університету та фармацевтичних факультетів вищих навчальних закладів освіти України.

Результати дисертаційного дослідження дають підстави вважати, що його мета досягнута, завдання вирішені. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальше дослідження має здійснюватися за такими напрямками: визначення і характеристика проведення процедури акредитації (ліцензування) спеціальності «Фармація» у країнах Східної Європи; обґрунтування місця та ролі фармацевтичних професійних об'єднань (організацій) у реформуванні системи вищої фармацевтичної освіти.

Отже, інтернаціоналізація освітнього простору, культурне зближення країн за умови збереження власної ідентичності стають головними тенденціями суспільного розвитку європейських країн третього тисячоліття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Буданова, Л. Г. Моніторинг якості навчання студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи: монографія / Л. Г. Буданова. – Х.: НФаУ, 2016. – 364 с.

2. Буданова, Л. Г. Обеспечение и контроль качества высшего образования в рамках Болонской декларации / Л.Г. Буданова Л.Г.Кайдалова // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва: Зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ. – 2007 –№ 6. – С. 65-69.

3. Буданова, Л. Г. Сучасні методи контролю та оцінювання рівня знань студентів у вищих медичних та фармацевтичних закладах / І.С. Гриценко, А. А. Котвіцька, Л. Г. Буданова // Новий колегіум: науковий інформаційний журнал. – Х.: ХНУРЕ, 2008. – №6 (49) – С. 72-77.

4. Буданова, Л. Г. Визначення понять «моніторинг» та «моніторинг освіти» в сучасній педагогіці / Л. Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – № 34 (87). – С. 85-91.

5. Буданова, Л. Г. Педагогічний моніторинг як засіб управління якістю освіти / Л.Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і

загальноосвітній школах: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – № 35 (88). – С. 102-108.

6. Буданова, Л. Г. Особливості професійної підготовки студентів для фармацевтичної галузі в Україні / Л. Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – № 36 (89). – С. 110-118.

7. Буданова, Л. Г. Специфіка організації професійної підготовки майбутніх фармацевтів у східноєвропейських вищих навчальних закладах / Л.Г. Буданова // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. – Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – № 47. – С. 62-72.

8. Буданова, Л. Г. Моніторинг якості ключових компетенцій майбутніх фармацевтів / Л. Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2015. – № 42 (95). – С. 81-86.

9. Буданова, Л. Г. Роль і місце моніторингу якості базових знань в підготовці майбутніх фармацевтів / Л.Г. Буданова // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. –Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – № 51. – С. 12-21.

10. Буданова, Л. Г. Зміст, засоби і структура діагностування рівня підготовки майбутніх фармацевтів у вищих навчальних закладах східноєвропейських країн / Л. Г. Буданова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2015. – № 46. – С. 247-252.

11. Буданова, Л. Г. Світові тенденції підготовки фармацевтів у вищих навчальних закладах. / Л. Г. Буданова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Зб. наук. пр. – К.: Гнозис, 2015. – Додаток 1 до Вип. 35, Том I (61) – С. 37 – 45.

12. Буданова, Л. Г. Концепція розвитку вищої фармацевтичної освіти / Л.Г. Буданова // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. – Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2016. – № 52. – С. 97-107.

13. Буданова, Л. Г. Організаційні питання моніторингу якості базових знань студентів спеціальності «Фармація» у вищих навчальних закладах / Л. Г. Буданова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Зб. наук. пр. – К.: Гнозис, 2016. – Додаток 1 до Вип. 36, Том VII (67) – С. 161-170.

14. Буданова, Л. Г. Порівняльна характеристика тенденцій розвитку моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи та фармацевтичному університеті (фармацевтичних факультетах медичних ВНЗ) Україні / Л. Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2016. – № 46 (99). – С. 296–203.

15. Буданова, Л. Г. Аналіз тенденцій організації та проведення діагностики якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів / Л. Г. Буданова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. ДВНЗ «Криворізький національний університет»– Кривий Ріг: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2016. – № 48 – С. 7-12.

16. Буданова, Л. Г. Досвід моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи / Л.Г. Буданова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди: Тематичний випуск «Міжнародні Чепланівські психолого-педагогічні читання»: Зб. наук. пр. – К.: Гнозис, 2016. – Додаток 3 до Вип. 36, Том II (18). – С. 235-244.

17. Буданова, Л. Г. Науково-методологічні підходи до дослідження засад моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи / Л. Г. Буданова // Зб. наук пр. Національної академії Державної прикордонної служби України – Хмельницький: НАДПСУ, 2016. – № 1(3). – С. 19-30.

18. Буданова, Л. Г. Моніторинг якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» у вищих навчальних закладах Східної Європи / Л. Г. Буданова // Наук. журнал Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – № 1 (55). – С. 377-384.

19. Буданова, Л. Г. Теоретичні основи моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи / Л. Г. Буданова // Педагогічні науки: Зб. наук пр.: Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – № 69. Том 1 – С. 127-132.

20. Буданова, Л. Г. Моніторинг якості навчальних досягнень майбутніх фармацевтів як наукова проблема / Л. Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2016. – № 47 (100). – С. 225-233.

21. Буданова, Л. Г. Педагогічні умови проведення моніторингу навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи / Л. Г. Буданова // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. – Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2016. – № 53. – С.29-37.

22. Буданова, Л. Г. Моніторинг якості навчання в вищих навчальних закладах Європи і Америки / Л. Г. Буданова // Современный научный вестник (научно-теоретический и практический журнал.) Серия: Педагогические науки, Белгород.: «Руснаучкнига», 2013. – № 37 (176). – С. 5-12.

23. Budanova, L. G. System of Pharmacy Education in Foreign Countries / L. G. Budanova // Nauka i Studia. Pedagogiczne nauki. – Poland.: Sp.z.o.o «Nauka i Studia», 2013. – № 33 (101). – С. 5-13.

24. Budanova, L.G. History of Pharmacy Education in Great Britain / L. G. Budanova // Научно-теоретический и практический журнал. Серия: Педагогические науки. Психология и социология. Филологические науки. – Казахстан.: ЖШС «Уралнаучкнига», 2013. – № 22 (70). – С. 9-16.

25. Budanova, L.G. Professional pharmaceutical training in European countries and in Ukraine / L. G. Budanova // Nauka I Studia. Pedagogiczne nauki. – Poland.: Sp.z.o.o «Nauka i Studia», 2014. – № 15 (125). – С. 31-39.

26. Budanova L.G. Peculiarities of the educational process organization for students' training "Pharmacy" at Eastern European universities / L.G. Budanova //

II. Наукові праці апробаційного характеру

27. Буданова, Л. Г. Педагогическое тестирование в системе качества образовательного процесса / Л.Г. Буданова // Адаптація Української освітньої реформи до європейської освіти: матеріали української наук.-прак. конф., м. Харків, 29-30 берез, 2006 р. – Х.: НФаУ, 2006. – С. 45-47.

28. Буданова, Л.Г. Методи контролю та оцінювання рівня знань студентів у вищих навчальних закладах / Л. Г. Буданова, І. С. Гриценко, А. А. Котвіцька // Сьогодення та майбутнє фармації : тези доп. всеукр. конгр., м. Харків, 16-18 квіт. 2008 р. – Х.: НФаУ, 2008. – С. 34-37.

29. Буданова, Л.Г. Роль науково-методологічних підходів у професійній підготовці спеціаліста фармацевтичної галузі / Л. Г. Буданова, С. В. Огарь // Фармація України. Погляд у майбутнє: матеріали VII Національного з'їзду фармацевтів України, м. Харків, 15-17 верес. 2010 р. – Х.: НФаУ, 2010. – С. 65-67.

30. Буданова, Л.Г. Формування у студентів професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції в умовах самостійної роботи / Л.Г. Буданова // Тест у модульно-рейтинговій системі навчання студентів іноземній мові як вид самостійної роботи: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., м. Харків, 11-12 лют., 2010 р. – Х.: НФаУ, 2010. – С. 68-71.

31. Budanova, L. Роль самостійної роботи у навчанні з використанням сучасних технологій / L. Budanova, L. Toryanik, T. Rublevskaya // Актуальні питання навчання іншомовної комунікації спеціалістів-нефілологів (у контексті підготовки України до ЄВРО 2012): матеріали Всеукр. науч.-прак. конф., м. Харків, 11 квіт., 2011 р. – Х.: ХарРі НАДУ «Магістр», 2011. – С. 75-78.

32. Буданова, Л.Г. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі / Л.Г. Буданова, С.В. Огарь // Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки та логістики: матеріали наук.-прак. конф., м. Харків, 14-15 квіт., 2011 р. – Х.: НФаУ, 2011. – С. 78-80.

33. Budanova, L. New Trends in Language Learning / L. Budanova, L. Toryanik, T. Rublevskaya // Моніторинг якості викладання іноземних мов у немовних ВНЗ: матеріали наук.-прак. конф., м. Харків, 22 берез., 2012 р. – Х.: НФаУ, 2012. – С. 156-157.

34. Budanova, L.G. Integrative Medicine And The Future Of Pharmacy / L. Budanova, L. Toryanik, O. Ruban // Актуальные вопросы создания новых лекарственных средств: Всеукр. науч.-прак. конф. студентов и молодых ученых, Харьков, 23-24 апр., 2012 р. – Х.: НФаУ, 2012. – С. 34-36.

35. Budanova, L. G. Evaluation of knowledge in pharmaceutical education / L. G. Budanova, S.V. Ogar' // Формування Національної лікарської політики за умов впровадження медичного страхування: питання освіти, теорії та практики: Матеріали II Всеукр. наук.-освіт. інтернет конф., м. Київ, 14 берез. 2012 р. – К.: МОН, [Електронний ресурс] 2012.

36. Буданова, Л. Г. Система незалежної діагностики знань студентів спеціальності «Клінічна фармація» / С. В. Огарь, Л. Г. Буданова // Клінічна фармація: 20 років в Україні: матеріали нац. конгр., м. Харків, 21-22 берез., 2013 р. – Х.: НФаУ, 2013. – С. 112-115.

37. Буданова, Л.Г. Основные тенденции современного образования и проблема оценки его качества / Л.А. Торьяник, Л.Г. Буданова // Динамика современной науки – 2013: материалы IX міжнар. наук.-практ., конф., м. Софія, 17-25. лип. 2013р. – Софія.: «Бял ГРАД – БГ» ООД, 2013. – С.25-28.

38. Budanova, L.G. Effective instruments of teaching foreign languages / L.G. Budanova, L.A. Torjanik // Материалы IX Международной научно-практической конференции. Effective teaching methods: materials of international scientific conference, Prague, 27. Aprl. – 05. May, 2013. – Prague.: Education and Science, 2013. – P. 45-48.

39. Budanova, L.G. Modern pharmaceutical education in Ukraine / L.G. Budanova // Актуальные вопросы науки, образования и производства в фармации: материалы наук.-практ. конф., м. Ташкент, 11-12 листоп. – Ташкент, 2013. – С. 87-89.

40. Буданова, Л. Г. Система підготовки та оцінювання професійних досягнень фармацевтів за кордоном / Л. Г. Буданова, Л. А. Торьяник // Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи: матеріали всеукр. дист. наук.-практ. конф., м. Харків, 13-14 листоп. – Х.: Тім Пабліш Груп, 2014. – С. 325-328.

41. Буданова, Л. Г. Підготовки фармацевтів у вищих навчальних закладах / Л.Г. Буданова // Сучасні тенденції науки. Педагогічні науки: матеріали XI міжн. наук.-практ. конф., Прага, 27 жовт. – 05 листоп. 2015 р. – Прага.: Education and Science, 2015. – № 6. – С. 45-48.

42. Budanova, L. G. Importance of English in The Process of Pharmacists' Training / L. G. Budanova, A. M. Kozhelypenko // Topical issues of new drugs development: abstracts of International scientific and Practical Conference of Young Scientists, Kharkiv 2015, 24 March., – Kharkiv: NPhU, 2015. – P. 67-69.

43. Budanova, L.G. Diagnostics of future pharmacists' preparation level in higher educational institutions in East Europe / L. G. Budanova, S. T. Zolotuhina // Fundamental and applied pedagogical sciences. – 2015: materials of the XI international scientific and practical conference Sheffield, 30 October – 7 November, 2015. – Sheffield.: Education and Science. LTD, 2015. – № 7. – С. 56-61.

44. Буданова, Л.Г. Світові тенденції підготовки фармацевтів у вищих навчальних закладах // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : X Міжнародна наук.-практ. конф., м. Київ, 19-21 лист., 2015р. – К.: Гнозис, 2015. – С. 13-15.

45. Budanova, L.G. Pharmacy preparation in the world / L. G. Budanova, L. A. Torjanik // Наукові дослідження : матеріали XII Міжн. наук.-практ. конф. м. Софія, 22-23 лют. 2016 р. – Софія.: «Бял ГРАД – БГ» ООД, 2016. – № 4. – С. 34-39.

46. Буданова, Л. Г. Ідентифікація понятійного апарату моніторингу / Л.Г. Буданова, Л. А. Торьяник // Концепція навчання комунікативній іноземній

мові: матеріали всеукр. наук.-прак. конф., 18 бер., 2016 р. –Х.: НФаУ, 2016. – С. 13-16.

47. Буданова, Л. Г. Досвід моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи / Л. Г. Буданова // VI Міжн. психолого-педагогічні Чепланівські читання : VI Міжн. фестиваль «Світ Психології», Київ, 18-24 трав. 2016 р. – К.: Гнозіс, 2016. – С. 23-25.

48. Моніторинг якості навчання в Національному фармацевтичному університеті: метод. рек. / Л. Г. Буданова, В. П. Черних, І. С. Гриценко, Л. Г. Кайдалова, Л. М. Віннік, Н. М. Городиська – Х.: НФаУ, 2007. – 24 с.

49. Моніторинг якості фармацевтичної освіти за 2001-2006 роки» : метод. рек. / Л. Г. Буданова, В. П. Черних, І. С. Гриценко, Л. Г. Кайдалова – Х.: НФаУ, 2007. – 16 с.

50. Качество образования : методичні рекомендації / Л. Г. Буданова, Л. Г. Кайдалова, Т. І. Козлова – Х.: НФаУ, 2009. – 38 с.

51. Academic programme for MPharm DEGREE Speciality - «Pharmacy» Educational level – Master of Science in Pharmacy» : метод. рек. / L. G. Budanova, V. P. Chernykh, S. V. Popov, S. V. Ogar', L. M. Vinnik – Х.: НФаУ, 2009. – 36 с.

52. Методологія створення якісних стандартизованих тестів для діагностики навчальних досягнень студентів: метод. рек. / Л. Г. Буданова, В. П. Черних, С. В. Огарь – Х.: НФаУ, 2013. – 32 с.

53. Методичні рекомендації з підготовки до ліцензійних інтегрованих іспитів за спеціальністю «Фармація»: метод. рек. / Л. Г. Буданова, А. А. Котвіцька, С. В. Огарь – Х.: НФаУ, 2014. – 18 с.

III. Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

54. Буданова Л. Г., Любієва М.В. Педагогическое тестирование в системе качества образовательного процесса / Л.Г. Буданова, М.В. Любієва // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва: Зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2006. – № 12. – С. 110-113.

55. Буданова, Л. Г. Використання тестових завдань у процесі вивчення іноземних мов / Л.Г. Буданова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2007. – №5. – С. 11-14.

56. Буданова, Л. Г. Процесс обучения, как специфическая форма развития личности будущего педагога / Л.Г. Буданова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. – Х.: ХДАДМ, 2007. – № 7. – С. 34-36.

57. Буданова Л.Г., Торяник Л.А. Діагностика якості знань студентів немовних ВНЗ у процесі вивчення іноземних мов / Л.Г. Буданова, Л.А. Торяник // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – №14 (67). – С.317 – 321.

АНОТАЦІЇ

Буданова Л.Г. Дидактичні засади моніторингу якості навчальних досягнень студентів за спеціальністю «Фармація» в університетах країн Східної Європи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України, 2017.

У дисертації вперше наведено цілісний порівняльний аналіз проблеми моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація» в університетах країн Східної Європи. Встановлено внесок зарубіжних і вітчизняних науковців у розробку досліджуваної проблеми (розкриття суті основних дефініцій дослідження, визначення ролі і значення моніторингу у фармацевтичній галузі: види, функції, принципи, рівні проведення, етапи). Узагальнено досвід країн Східної Європи з використання зовнішнього та внутрішнього моніторингу якості навчальних досягнень на основі чинних законодавчих та нормативних документів з організації навчально-виховного процесу фармацевтичних факультетів. Визначено особливості, засоби, функції та види діагностування рівня знань студентів спеціальності «Фармація». Проаналізовано навчально-методичне забезпечення моніторингу навчальних досягнень майбутніх фармацевтичних кадрів. Визначено організаційно-педагогічні умови моніторингу якості навчальних досягнень студентів спеціальності «Фармація», які забезпечують якісну професійну підготовку майбутніх працівників фармацевтичної галузі Східної Європи. Встановлено відповідність професійної підготовки фармацевтичних працівників у вищих навчальних закладах Східної Європи та України положенням Болонської декларації й Директиви 2005/36/ЄС. З'ясовано і розкрито основні характеристики вищої фармацевтичної освіти у східноєвропейських країнах, здійснено порівняльний аналіз специфіки професійної підготовки майбутніх працівників фармацевтичної галузі східноєвропейських країн та України. Схарактеризовано основні тенденції моніторингу якості професійної підготовки майбутніх фармацевтичних працівників у східноєвропейських університетах.

Ключові слова: моніторинг, внутрішній, зовнішній, дидактичні засади, якість, навчальні досягнення, фармацевтичні факультети, спеціальність «Фармація», майбутній фармацевт, організаційно-педагогічні умови, професійна підготовка, тенденції, компетенції, Східна Європа.

Буданова Л. Г. Дидактические основы мониторинга качества учебных достижений студентов по специальности «Фармация» в университетах стран Восточной Европы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины, 2017.

В диссертации впервые представлен целостный сравнительный анализ проблемы мониторинга качества знаний студентов специальности «Фармация»

в университетах Восточной Европы. Установлен вклад зарубежных и отечественных ученых в разработку исследуемой проблемы (раскрытия сути основных дефиниций исследования, определения роли и значения мониторинга в фармацевтической отрасли: виды, функции, принципы, уровни проведения, этапы). На основе действующих законодательных и нормативных документов по организации учебно-воспитательного процесса на фармацевтических факультетах обобщен опыт стран Восточной Европы в использовании внешнего и внутреннего мониторинга качества знаний. Определены особенности, средства, функции и виды диагностики уровня знаний студентов специальности «Фармация». Проведен анализ учебно-методического обеспечения мониторинга учебных достижений будущих фармацевтических сотрудников. Установлены организационно-педагогические условия мониторинга качества знаний студентов специальности «Фармация», которые обеспечивают качественную профессиональную подготовку будущих работников фармацевтической отрасли Восточной Европы. Проведен анализ профессиональной подготовки фармацевтических работников в высших учебных заведениях Восточной Европы и Украины в соответствии с положениями Болонской декларации и Директивы 2005/36 / ЕС. Выявлены и раскрыты основные характеристики высшего фармацевтического образования в восточноевропейских странах, осуществлен сравнительный анализ специфики профессиональной подготовки будущих работников фармацевтической отрасли восточноевропейских стран и Украины. Определены основные тенденции мониторинга качества профессиональной подготовки будущих фармацевтических работников в восточноевропейских университетах.

Ключевые слова: мониторинг, внутренний, внешний, дидактические основы, качество, учебные достижения, фармацевтические факультеты, специальность «Фармация», будущий фармацевт, организационно-педагогические условия, профессиональная подготовка, тенденции, компетенции, Восточная Европа.

Budanova L. G. Didactic principles of monitoring of quality of students' academic achievements training the specialty «Pharmacy» at universities in Eastern Europe. – On the right of manuscript.

Thesis for a Doctoral degree in Pedagogy, specialty 13.00.09 – Theory of Education. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

In the dissertation has been presented a complete comparative analysis of the quality monitoring of students' academic achievements in speciality «Pharmacy» at the universities of Eastern European countries.

The main characteristics of a higher pharmaceutical education have been found out and revealed in Eastern European countries, as well as there has been conducted a comparative analysis of the the specifics of the future employees' professional training in the pharmaceutical industry of Eastern European countries and Ukraine.

A training of specialists for the health care branch has always attracted the attention of scientists from all over the world, taking into consideration the criticality

in relation to professional mistakes of pharmacists or physicians. Thus, the future pharmaceutical workers are trained by pharmaceutical faculties of medical universities or classical universities in Eastern Europe.

Eastern Europe have a unification in the matter of the requirements for pharmaceutical education according to the Bologna system i.e. a professional students' training is carried out in compliance with the educational-qualifying level of «Master of Pharmacy» during a 5-year integrated inseparable course (it is five and a half years in Poland) and it includes a six-month compulsory on-the-job training at different pharmacies. The educational program is designed for 300 ECTS credits (there are 330 credits ECTS in Poland) and as the result there must be the defense of a scientific research and/or passing the exams. The studying course includes all the necessary elements established in the Directive 2005/36/EU, p. 44 «The training of pharmacists». Thus, the universities of Eastern European countries provide an opportunity to a further education and deepen the knowledge according to the programs for professional development, doctorate.

On the basis of using the data of the modern literary sources, we have conducted the analysis of the definitions such as «monitoring», «diagnostics», «evaluation»; «control», «pedagogical monitoring», «monitoring of education», «monitoring of educational achievements», «quality», «quality of educational achievements» and revealed the interconnection and interdependence of the basic concepts of the research and development of the problem of monitoring of the quality of students' educational achievements in speciality «Pharmacy» in Eastern European countries; we have analyzed the history of formation and development of the monitoring in foreign and domestic science and practice; we have defined the aims, objectives, types, functions and principles of the quality monitoring of prospective employees' studying achievements of the pharmaceutical industry in Eastern European countries; we have specified the components, indicators and levels of the formation of future pharmacists' educational achievements that are to be monitored.

We have summarized the experience of Eastern European countries in the use of an external and internal quality monitoring of an academic progress based on the laws and regulations currently in force on the organization of the educational process of pharmaceutical faculties. The features, methods, functions and types of diagnosing students' knowledge levels of speciality «Pharmacy» have been determined. The training and methodological basis of the academic progress monitoring of the future pharmaceutical personnel has been analyzed. We have determined the organizational and pedagogical conditions of the quality monitoring of students' educational achievements in speciality «Pharmacy», which provide a high-quality training of the future employees in the pharmaceutical industry in Eastern European countries. It has been found out that there is the compliance of pharmaceutical workers professional training in higher educational establishments in Eastern Europe and Ukraine to the Bologna Declaration and Directive 2005/36/EU.

It is found out that the internal monitoring is under the jurisdiction of the future pharmacists throughout the entire training process, because it gives us the opportunity to make judgments on the state of the educational process at any time and can provide

the forecasting of its development. The external monitoring or the procedure of a pharmacist's certification in Eastern European countries is carried out with the aim of providing licenses with the right to carry out professional activity in the pharmaceutical institutions.

There has been established the professional competence of future pharmacists in the Eastern Europe, which is the subject to the quality monitoring of professional training (pharmaceutical, the implementation and dispensing of medications, safe and rational use of medications, the provision of pharmaceutical care to the population, organizational, managerial and personal competences).

The comparative analysis of tendencies in the organization and conducting of the quality monitoring of educational achievements and professional training of the students of speciality «Pharmacy» in higher educational institutions of Eastern Europe has proved that there is tendency of emerging some brand new requirements to the organization of the pharmaceutical education within recent decades in Europe, especially in its professional component, to be exact there can be found the increase in the number of pharmaceutical colleges and faculties, the increase in number of the enrolled undergraduated and graduates for the pharmaceutical industry, the improvement and perfection of the programs of a professional pharmacist's training, a step-up of the qualification demands by employers for graduates, extension of the forms and methodological approaches to the evaluation of professional knowledge and skills; implementation of the programmes of a continuous professional education, strengthening the role of employers and professional public institutions in the development of educational programs, certifications etc.

Key words: monitoring, internal, external, didactic principles, quality, academic achievements, Faculty of Pharmacy, specialty «Pharmacy», future pharmacist, organizational and pedagogical conditions, professional training, competence, tendency, Eastern Europe.

Підписано до друку 27.02.2017. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times ET. Друк ризо.
Ум. друк. арк. 1,9. Наклад 100 пр. Зам. 02-27/17.

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79В, к. 137, тел. (057) 778-60-34.
e-mail: bookfabrik@mail.ua